

תמצית הש"ס

סנהדרין כ"א: - נ"ב.

0527692282 - פרטים

כסא המלך אסור לשבת עליו.

שרביט המלך אסור להשתמש בו. ואבישג היתה אסורה לאדוניה לפי שהיה הדיוט, והיתה מותרת לשלמה לפי שלא ידעה, (מפני שהיתה אסורה עליו שכבר נשא י"ח נשים, ובא על בת שבע י"ג פעמים להראות לה שלא תש כוחו, ולא גירש אשה מנשותיו משום שהגירושין קשים מאד, ומצינו שהמגרש אשתו ראשונה אפי' מזבח מוריד עליו דמעות, ועדיף להתיר לו יחוד עם פנויה מאשר גירושין.

כ"ב: אין רואים את המלך כשהוא מסתפר, ולא כשהוא בבית המרחץ, ולא כשהוא ערום, שנא' "שום תשים עליך מלך" שתהא אימתו עליך. מלך מסתפר בכל יום, שנא' "מלך ביפיו תחזינה עיניך".

תספורת כהנים - כה"ג מסתפר בכל ערב שבת, הואיל והמשמרות מתחלפות. כהן הדיוט מסתפר פעם בל' יום, דכתיב בנזיר כתיב "קדוש יהיה" בגימטריא שלושים, וכתיב בכהן "ופרע לא ישלחו" והיינו שישגדלו פרע ולא יותר. ואף דפסוק זה כתוב רק ביחזקאל, צ"ל שדין זה נמסר למשה מסיני, ובא יחזקאל וכתבו, כמו שיחזקאל כתב שערל בשר שמתו אחיו מחמת מילה, וערל לב שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, לא יבואו לשרת בבית המקדש. והא דכתיב בסיפא דקרא "כסום יכסמו את ראשיהם" היינו תספורת לולינית, שהיא תספורת יחידאה נאה ואין כמותה, ראשו של זה בצד עיקרו של זה. ותספורת של כה"ג, פיזר בן אלעשה חתנו של רבי את מעותיו כדי להראותה.

למה בזמננו אסור לכהן לשתות יין, ומותר להיות פרוע ראש-

רבי מתיר לכהן לשתות יין, משום שתקנתן קלקלתן שלפני החורבן היו אסורים רק בזמן המשמרת שלהם, והחורבן שיערבב סדר המשמרות, תיקנם משום דלא חייש שמא יבנה פתאום. ורבנן אסורים שתינת יין מדרבנן משום גזירה, דמהרה יבנה ביהמ"ק ובעינן כהן הראוי לעבודה, ורוב הכהנים אינם בקיאים בזמן משמרותיהם, שאף שדרך מיל ושינה כל שהוא מפיגים את היין, מ"מ בשתה יותר מרביעית הרי דרך טורדתו ושינה משכרתו, ומ"מ י"ל שתספורת מותר, שהרי כשיבנה ביהמ"ק הכהן יכול להסתפר ולהיות ראוי לעבודה.

רב אשי מותרין ששתית יין מחללת את העבודה בדיעבד, משא"כ פרועי ראש. והגמ' מקשה על דבריו ששתו יין ופרועי ראש הוקשו זה לזה לעונש מיתה, וא"כ ה"ה שבשניהם מחוללת העבודה.

זה בורר:

בחירת הדיינים ע"י בעלי הדין בזבל"א

מתי בוחרים דיינים ע"י בעלי הדין-

במתני' מבואר שבדיני ממונות שהם צריכים ג' דיינים, אם לא מסכימים על הבי"ד, אין יכולים לכופ זה את זה, ואז כ"א מבעלי הדין בורר לו דיין אחד, ושניהם בוחרים עוד אחד, שמתוך כך יצא הדין לאמינות דהמפסיד אומר שודאי היפכו בדין לטובתו, וגם הדיינים נח להם להפך בזכות שניהם.

כתיבת ספר תורה - המלך צריך לכתוב לו שתי ספרי תורה, אחת יוצאה ונכנסת עימו, (אך לא נכנס עימה לבית המרחץ או לבית הכסא, שנא' "והיתה עימו וקרא בו" אינה עימו אלא במקום הראוי לקרות"), ועושה אותה כמין קמיע קטנה וקלה, ותולה בזרועו, שנא' שיויתי ד' לנגדי תמיד. ואחת מונחת לו בבית גזינו. ואע"פ שהניחו אבותיו ס"ת יכתוב בעצמו, (ולרבה ה"ה בכל אדם, ואביי מקשה עליו).

כתב התורה ולשונה-

בתחילה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי של בני עבר הנהר ולשון הקודש, חזרה וניתנה להם בימי עזרא בכתב אשורית ובלשון ארמי, וביררו להם כתב אשורית (שעלה עמהם מאשור, מאושרת בכתב) ולשון הקודש, והניחו להדיוטות כתב עברית והיינו ליבונאה אותיות גדולות, ולשון ארמי. ראוי היה עזרא שתינתן תורה על ידו אלמלא שקדמו משה, ואע"פ שלא ניתנה תורה על ידו, נשתנה הכתב על ידו, וכדכתיב "משנה התורה" כתב הראוי להשתנות.

כ"ב. לרבי הכתב לא נתחדש בימי עזרא אלא בו ניתנה תורה וכשחטאו בימי בית ראשון ובזו את התורה שכחוהו, וכשחזרו בתשובה חזר להם הכתב. ולר"א המודעי לא נשתנה הכתב כלל, ו"משנה התורה" היינו שני ספרי תורה, ומה שלא הבינו את הכתב עד שבא דניאל, מפני שנכתב להם "מנא מנא תקל ופרסין" בא"ת ב"ש, ולשמואל נכתב ממותוס נקפי אלארן צירף אותיות ראשונות של כל תיבה לתיבה אחת, ואח"כ השניות וכו', ולריו"ח נכתב אנם אנם לקת ניסרפו, ולרב אשי נכתב נמא נמא קתל פורסין.

המתפלל צריך שיראה עצמו כאילו שכיה כנגדו, שנא' שיויתי ד' לנגדי תמיד.

איש ואשה-

אין אשתו של אדם מתה אא"כ מבקשים ממנו ממון ואין לו.

כל אדם שמתה אשתו ראשונה כאילו חרב בית המקדש בימיו.

כל אדם שמתה אשתו בימיו עולם חשך בעדו.

בזיווג ראשון מ' יום לפני יצירת הולד, בת קול מכרזת בת פלוני לפלוני, ובזיווג שני קשה לזווגם כקריעת ים סוף.

אין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו ראשונה. ורב יהודה היתה אשתו תקיפה, וקרא עליה "ומוצא אני מר ממות את האשה וכו'", אולם היתה מעבירה על מידותיה ומוצא בה קורת רוח.

אשה גולם היא לפני נישואיה היא ככלי שלא נגמר, ואינה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי.

אין איש מת אלא לאשתו, ואין אשה מתה אלא לבעלה.

עוד מדיני המלך

סוס המלך אסור לרכב עליו.

לר"מ שני בעלי הדין בוררים להם את הדיין השלישי, וגם הדיינים צריכים לדעת מיהו הדיין השלישי, שהרי אין יושבים בדין אא"כ יודעים מי ישב עמם, (ואין העדים חותמים על השטר אא"כ יודעים מי חותם עמם, שמא יחתום עמם פסול ובטלה כל העדות ומתביישים. וכך היו עושים נקיי הדעת שבירושלים, וגם לא היו נכנסים לסעודה, בלי לדעת מי מיסב עמם, דגנאי לת"ח להסב עם עם הארץ בסעודה), ולחכמים שני הדיינים בוררים להם את הדיין השלישי, וא"צ שזה יהיה מדעת בעלי הדין.

וכיון שהלוח אינו יכול לעכב ולדון דווקא בבית הועד ולא בעירו, היינו שאינו יכול לפסול דיינים מומחים, וכאן איירי בדיינים כערכאות שבסוריא, שאינם בקיאים בדין תורה. ולר"פ איירי שאין הלוח מטריחו למקום רחוק, אלא כבי דינא דרב הונא ורב חסדא ששניהם באותו מקום.

האם יכול אחד לפסול את הדיין של השני - לר"מ יכול לפסול הדיוטות, עד שיקבל עליו ב"ד שמומחה לרבים, ולחכמים אם הם כשרים נעשו כמומחים ואינו יכול לפוסלם אא"כ מביא ראיה שהם קרובים או פסולים.

האם יכול אחד לפסול עד של השני

במתני' מבואר שלר"מ יכול לפסול עדים, ולרבנן אינו יכול.

לר"ל איירי מתני' שקיבל עליו עד אחד כשניים, ונחלקו ר"מ ורבנן אם יכול לחזור בו, וכן נחלקו ר"מ ורבנן כאשר אמר נאמן עלי אבא או אביך או ג' רועי בקר, (אע"פ שאבא ואביך נאמנים בעלמא), אבל אם מביא ב' עדים אין הבעל דין השני יכול לפוסלם.

כ"ג: ולרבי אלעזר איירי בבא הבעל דין עם אחר לפסול את העדים של השני, בדסתמא אינו נאמן דהוי נוגע, וכן אינו נאמן לקרוא עליו ערער דגזלנותא, אבל אם קרא עליו ערער דפגם משפחה, שהוא ומשפחתו, וממשפחת עבד שלא נשתחרר, לר"מ נאמן על המשפחה, וממילא נפסל העד, ולרבנן אינו נאמן כיון דהוי נוגע.

לרב דימי בסתמא אינו יכול לפסול את העדים, ואיירי מתני' כשטען **שיש לו ב' כיתי עדים**, ואחרי שהביא כ אחת בא ופסלם, דהשתא אינו נוגע בעדות כיון שיש עוד כת, ונפסלו העדים גם לעדויות אחרות, ונחלקו ר"מ וחכמים אם צריך להביא את שתי הכתות, דלר"מ צריך לברר ולהביא את ב' הכתות, ומ"מ אם הביא את הכת השניה מהני, דקיים דבריו להביא ב' כתות, ולא דק לדעת שהם פסולים, או שמספיק להביא כת אחת וממילא הוי נוגע בעדות, ואינם נפסלים אפי' בעדות זו. ביאור אחר - לר"מ א"צ לברר, וממילא אין נ"מ שהכת הזו נפסלת כיון שמספיקה לו הכת השניה, וממילא הם פסולים גם לעדות אחרת, ולחכמים צריך להביא ב' כתות כשורות, וממילא הוי נוגע.

ומה שנחלקו רבי ורשב"ג באדם שטוען שיש לו שטר וחזקה על קרקע, שלרבי צריך להביא גם את השטר, ולרשב"ג מספיק להוכיח רק את החזקה או את השטר, אין הכרח שזו אותה מחלוקת, ד"ל שר"מ כרבי, ורבנן סוברים שאף לרבי שאני התם שכיון שהחזקה באה מכח השטר, לכן צריך להביא את השטר, אבל כאן אין שייכות בין עדים לעדים.

ואף אם אח"כ נמצאו עידי הכת השניה נמצאו קרובים או פסולים, מ"מ כבר העידו עדים הראשונים, כבר נתקבלה העדות לפסול את העדים, ולא הוי נוגע בעדות למפרע.

כ"ד: לרבין כוונת מתני' שאם העדים פסולים יכול לפסול את הדיינים במיגו. ואם הדיינים פסולים יכול לפסול את העדים במיגו - היכא שיש עוד עדים (כמו בב"ד פוסל כיון שיש עוד בב"ד), וס"ל כרב דימי דלעיל, אלא שנחלקו אי אמרינן מיגו בעלמא.

חביבות חכמי ארץ ישראל זה לזה

בא וראה כמה מחבבים זה את זה, שכל הרואה את ר"ל בבית המדרש כאילו עוקר הרים וטוחנם מטיחם ומקישם זה בזה, ומ"מ שאל על ר"מ פה קדוש יאמר דבר זה, ומחמת החביבות טרח ליישב את הדבר. אבל לא היה זה

מחמת ענוה, שהרי כל הרואה את ר"מ בבית המדרש כאילו עוקר הרי הרים וטוחנם זה בזה ומבואר שר"מ היה חריף יותר מר"ל.

וכן מצינו שאע"פ שרבי יוסי היה כפוף ויושב לפני רבי, שהרי רבי ישמעאל ברבי יוסי היה ממלא מקום אבותיו - חשוב כאביו, והיה כפוף ויושב לפני רבי, ומ"מ אע"פ שסבר רבי שאסור להטמין מים צוננים בתוך חול צונן כדי שלא יתחממו בשבת, כששמע שרבי יוסי התיר, אמר "כבר הורה זקן".

תלמידי חכמים שבא"י מנעימים זה לזה בהלכה, ונוחים זה לזה בהלכה כשמן זית מעיינים יחד וזה מתקן דברי זה והשמועה יוצאה לאור.

בבל

ת"ח שבבל חובלים זה לזה בהלכה מקשים זה לזה בלשון עז וחימה, ומרורים זה לזה בהלכה כזית.

חנופה שמראים עצמם חסידים וגסות הרוח ירדו לבלב. ואף שעילם נטלה ט' קבין גסות הרוח (ואחד כל העולם כולו), הגסות ירדה לבלב, ומשם השתרבבה לעילם, והסימן לגסות הרוח הוא עניות בתורה, שעילם זכתה ללמוד ולא זכתה ללמוד שדניאל היה בשושן הבירה אשר בעילם ולא לימד תורה.

בבל - שבלולה במקרא ובמשנה ובתלמוד, והא דכתיב "במחשכים הושיבני כמתי עולם" זה תלמודה של בבל שאין נוחים זה עם זה ותלמודם ספק בידם.

חזרה מהסכמת בעל דין לבעל דינו

בעל דין שאמר לבעל דינו נאמן עלי אבא לדין (ואבא פסול בין לזכות בין לחובה דכתיב "לא יומתו אבות על בנים" או אביך או ג' רועי בקר, (וה"ה כל ג' שאינם יודעים לדון, ונקט הני לפי שאינם שכיחי בישוב ולא ראו ולא שמעו דיני תורה. כ"ה:)), לר"מ יכול לחזור בו, ולחכמים אינו יכול לחזור בו.

וכן מי שהיה חייב שבועה חמורה, ואמר בעל דינו דור לי בחיי ראשך, לר"מ יכול לחזור בו, ולחכמים אינו יכול לחזור בו.

ואיירי כשקיבל עליו את אבא או את אביו כדיין אחד ואע"פ שיש עוד ב' דיינים יכול לחזור בו לר"מ.

אם נחלקו במחול לך או באתן לך

לרב יהודה כל המחלוקת היא באומר מחול לך דכיון שיצא זכא זכה זה במה שבידו, אבל באומר אתן לך לכו"ע יכול לחזור בו, דכיון שהממון בידו א"א להוציאו אלא בדיינים כשרים.

ולרבא נחלקו באתן לך אבל במחול לך לכו"ע אינו יכול לחזור בו.

ולריו"ח נחלקו באומר אתן לך, והגמ' מסתפקת אם לדבריו נחלקו גם במחול לך או לא, (ומהא דנחלקו בסיפא (להלן) לגבי שבועה, אין ראיה שנחלקו גם במחול לך, ואיירי בנשבעים ולא משלמים, ד"ל שנחלקו רק באתן לך, ואיירי בנשבעים ונטילים כשכיר ונגזל וכדו', ואף דכבר תנא ליה רישא, תנא תולה בדעת אחרים אבא ואביך, ותנא תולה בדעת עצמו של הבעל דין, ד"ל שרק בתולה בדעת אחרים יכול לחזור בו, משום דלא גמר ומקני אם היה יודע שיזכו אותו.

אם נחלקו לפני גמר דין או לאחר גמר דין

כ"ד: לר"ל נחלקו רק לפני גמר דין, אבל לאחר גמר דין לכו"ע לכו"ע אינו יכול לחזור בו.

ולריו"ח נחלקו לאחר גמר דין, אבל קודם גמר דין לכו"ע יכול לחזור בו. רבא אמר שאם קיבל עליו קרוב או פסול, לפני גמר דין יכול לחזור בו, ולאחר גמר דין אינו יכול לחזור בו, וכריו"ח ואליאבא דרבנן, ואין לומר דרבא כר"ל ואליאבא דר"מ, דלא שביק רבנן ועביד כר"מ, ואין לומר דטעמא דנפשיה קאמור, כיון דלא איירי כלל במחלוקת זו.

ואם קיבל עליו לפני גמר דין וקנו מידו שלא יחזור, אין לאחר קנין כלום.

הפסולים לדון ולהעיד

כולם מעין גזלנים הם, והתורה אמרה "אל תשת רשע עד" וכ"ש דין.

המשחק בקוביא-

משחק בקוביא היינו שמשחק בפיספסין, או בקליפי אגוזים ורימונים אע"פ שאין עשויים לכך והוי אקראי בעלמא. וחזרתו היא שישבור את הפיספסין ולא ישחק אפי' בחינם. (כ"ה:).

במתני' איתא שהוא פסול לעדות, ולר"י אינו נפסל אא"כ אין לו אומנות אחרת.

לרמי בר חמא טעם הפסול לרבנן הוא משום דאסמכתא לא קניא והוי גזל, אסמכתא היינו שאינו נותן מודעתו אלא סמך על זה שינצח, ור"י חולק על רבנן וסובר שטעם הפסול הוא לפי שאינם עסוקים בישובו של עולם, ונ"מ שאם יש לו עוד אומנות אינו נפסל. ואיתא להלן (כ"ו) שהלכה כר"י.

לרב ששת משחק בקוביא לא הוי אסמכתא, דמספיקא גמור ומקני, ורק בדבר שסומך על דבר שבידו לעשות הוי אסמכתא, וטעם הפסול אף לרבנן הוא משום שאינם עסוקים בישובו של עולם, ולא פליגי רבנן ור"י, דכל מקום שאמור ר"י אימתי לא בא לחלוק אלא לפרש, (ואם אמר "במה" לריב"ל בא לפרש, ולריו"ח בא לחלוק, ולרמי בר חמא אף באימתי בא לחלוק), ואמנם דעת ר"י בשם ר"ט שפסול אף ביש לו אומנות אחרת, וכדאמרו לגבי נזירות דלא הוי נזיר באומר על מי שעובר לפניו הריני נזיר אם הוא נזיר, והשני אמר הריני נזיר אם אינו נזיר, אין אחד מהם נזיר, שלא ניתנה נזירות אלא להפלאה, ומבואר שהתולה דבריו במה שאינו יודע ואינו בידו הוי אסמכתא, ולא אמרינן דמספיקא גמור ומקני.

כ"ה. ריבית-

המלוה והלוה פסולים לעדות כיון שחמדת הממון גרמה לו לעבור על לא תעשה הוי כרשע דחמס, וחזרתם משיקרעו את שטריהן, ולא ילוו אפי' לנכרי שישתכח שם ריבית מפייהם, דודאי לא יחזרו לקלוקלם. (כ"ה:).

רבא פסל אדם שהעידו עליו שניים שלוה בריבית, אע"פ שאחד מהעדים טען שהוא היה המלוה, ורבא לטעמיה דס"ל אדם קרוב אצל עצמו, ואין אדם משים עצמו רשע.

החשוד על הטריפה אינו מועיל לו שיגדל שער וצפורניו כדי להראות שעשה תשובה, דדילמא הוי הערמה, אלא תקנתו שילך למקום שאין מכירים אותו, ויחזיר אבידה בדבר חשוב, או שיטריף בהמה שלו בדבר חשוב, דודאי חזר בו מחמדת הממון.

מפריחי יונים-

פסולים לעדות, עד שישברו את פגמיהן ולא יעשו כך אפי' במדבר דלא שכיהי יוני דישוב.

בבבל ביארו דהיינו שאומר אם יונג תקדם ליוני אשלם לך כך וכך, ואע"ג דכבר תנא משחק בקוביא איצטריך תרווייהו, (דהו"א שבקוביא גמור ומקני משום שתלה בדעת עצמו, ומאידיך הו"א שדווקא ביונה גמור ומקני משום שחשב שהוא יודע טוב יותר לנפש בעצים), אבל המחזיק יונה המביאה יונים של אחרים אינו נפסל, דאינו גזל אלא מפני דרכי שלום, כיון שלא זכה בהם בעל השובר דממילא קרבו ואתו להתם.

ולרב חמא בר אושעיא מפריחי יונים היינו המחזיק יונה המביאה יונים של אחרים, אבל באומר אם תקדמיה וכו' היינו משחק בקוביא. והא דאיתא בברייתא שזה שייך גם בבהמה, הכונה לשור הבר, וכמ"ד שהוא מין בהמה, (ולרבי יוסי הוא מין חיה, ונ"מ לענין חלב וכיסוי הדם).

כ"ה: פסולי עדות נוספים שהוסיפו חכמים-

הגוזל מציאת חש"ז פסול, ואע"פ שאינו גזל אלא מפני דרכי שלום, מ"מ הרי סוף סוף ממון הם לוקחים.

החמסנים פסולים לעדות, שאע"פ שמשלמים, מ"מ הם חוטפים בידים.

הרועים פסולים לעדות, כיון שראו חכמים שהם מכניסים בהמותיהם לשדות אחרים בכונה, ואפי' סתם רועה שלא ראינו שהכניס בהמותיו לשדות אחרים פסול לעדות. ואמור רבא שבין רועה בהמה דקה בין רועה בהמה גסה פסולים דכיון שמרעה אותם באפר של ישוב, נכנסים לשדה אחרים, אבל המגדלים רק בבהמה דקה בא"י דחמירא טפי משום ישוב א"י, פסולים, כיון דעבידא דמשמטא ורשטא לתוך השדות, אבל בחו"ל, או בהמה גסה אפי' בא"י, כשרים.

הגבאים ממונים מטעם המלך לגבות מס והמוכסים פסולים לעדות, כיון שראו חכמים שהם לוקחים יותר ממה שקצבו להם, ואמנם סתם גבאי שלא ראינו שלקח יותר מהקצבה כשר לעדות. ואבוב דרבי זירא היה גבאי, וכשהיה מגיע השר היה אומר לת"ח "לך עמי בא בחדריך", ולשאר האנשים היה אומר שהשר מגיע לגבות מהם, וכולם היו מתחבאים, והיה אומר לשר העיר שאין כאן הרבה אנשים לגבות מהם, ובזמן מיתתו אמר שיקחו י"ג מעות הצרוורות בסדן ויחזירו לפלוני שגבה ממנו ולא היה צריך להם.

כ"ו. סוחרי שביעית-

הנושאים ונותנים בפירות שביעית פסולים לעדות, דכיון שחמדת הממון גורמת לו לעבור על דברי תורה, הוי כרשע דחמס, וחזרתם משתגיע שביעית אחרת ויבדלו שלא ישאו ויתנו בפירותיהם, ויפקירו גינותיהם לעניים, ואמור רב נחמיה שאין די שיחזרו בדברים לומר לא נוסף עוד, אלא שיקח מאתים זוז שכניס בפירות שביעית ויתנם לעניים.

ואמור ר"ש שבתחילה היו קרוים להם אוספי שביעית, משרבו האנסים חזרו לקרותם סוחרי שביעית.

לרב יהודה כוונת ר"ש שבתחילה היו פוסלים רק סוחרים ולא אוספים כיון שיכולים לאכול לפני זמן הביעור, ומשרבו ממציא מעות לעניים שהיו העניים אוספים עבורם בשביל המעות, והווי סוחרי שביעית, חזרו לומר שגם האוספים פסולים, ומשרבו האנסים חזרו לקרותם אוספי שביעית.

וי"מ שבתחילה היו גם האוספים פסולים, וכשהיה אונס שמחמתו התירו לזרוע בשביעית, דשביעית בזמן הזה דרבנן דבטלה קדושת הארץ, אמרו שרק הסוחרים פסולים אבל האוספים כשרים.

רבי חייא בר זרנוקי ורבי שמעון בן יהוצדק הלכו לעבר שנה, ונלוה להם ר"ל, וראו איש זומר כרמים, אמר להם "כהן וזומר", אמרו לו שהוא יכול לומר שהוא חותך לצורך עקל בית הבר, אמר להם הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות לעבור על הדת. שוב ראו אדם חורש שדה בשביעית, אמר להם "כהן וחורש", (דכהנים חשודים על השביעית, כדמצינו בסאה תרומה שנפלה לפחות ממאה סאים פירות שביעית דהוי ליה מדומע, ירקבו, ולא ימכרם לכהנים בדמי תרומה שהיא זולה יותר לפי שאינה ראויה אלא לכהנים, חוץ מדמי אותה סאה, דמותר למכור שביעית ע"מ לאכול היא ודמיה לפני הביעור, כיון שהכהנים חשודים על שביעית להשהות שביעית אחר זמן הביעור, שכיון שהותר להם תרומה וקדשי קדשים, מורי התיירא בקדושת הארץ), אמרו לו שהוא יכול לומר שהוא אגיסטון שכיר בקרקע של נכרי, א"נ משום ארנונא שכרו בעה"ב לחרוש. וסילקו את הסולם כיון שלא רצו שיעלה עמם לעיבור השנה, הלך ר"ל וטען לריו"ח שאין לסמוך על עיבור השנה, דכיון שהם חשודים על השביעית, קשר רשעים אינו מן המניין, ולא חל העיבור דבעינן ב"ד, ואמור לו ריו"ח ד עקא מה שאתה קורא להם רשעים.

שבנא - היה ממונה על ביתו של חזקיהו מלך יהודה, והיה דורש לפני י"ג רבוא, וחזקיהו לפני י"א רבוא. כשהגיע סנחריב שלח לו ששבנא וסיעתו השלימו לעבדך וחזקיהו וסיעתו לא השלימו, ואמור הנביא לחזקיהו שלא יפחד מהרוב, כי קשר רשעים אינו מן המניין. וכשהלך לחצוב לו קבר בקברי בית דוד שרצה למרוד, אמר לו הנביא "מה לך פה ומי לך פה וכו'", וטלטלו ד' ופרחה בו צרעת, וכשיצא לסנחריב כדי להשלים נעל המלאך את השערים שלא יוכלו לצאת עימו, ואמרו אנשי סנחריב שהוא משטה בהם, נקבוהו בעקביו ותלאוהו בזנבי סוסיהם, והווי מגררים אותו על הקוצים ועל הברקנים. ואמור רב אלעזר ששבנא היה בעל הנאה כמשמעו, וי"מ משכב זכור.

כ"ו: כי השתות יהרסון, צדיק מה פעל- י"מ דהיינו שאילו חזקיה וסיעתו יהרסון (דצדיק נקרא שתות), יאמרו צדיק מה פעל מה הקבי"ה משלם. וי"מ שאילו ביהמ"ק (שנקרא שתות על שם אבן השתיה שהיתה תחת הארון) יהרס בעצתו של שבנא, יאמרו צדיק חזקיהו מה פעל. וי"מ שאילו מחשבותיו של הרשע לא יהרסון, יאמרו צדיק מה פעל.

תורה נקראת תושיה שמתשת כוחו של אדם, או משום שניתנה בחשאי מפני השטן, או משום שהם דברים של תוהו שהעולם משותת עליהם.

מחשבה מועלת אפי' לדברי תורה, אא"כ לומד לשמה, והיינו שהדאגה על המזונות גורמת לשכח התלמוד, והקב"ה נותן להם מזונות כדי שיוכלו ללמוד תורה. ל"א מחשבה שאדם חושב לעשות או להספיק דבר מסוים, זה גורם שלא לתקיים מחשבתו, ואפי' לדברי תורה שאומר עדי יום פלוני אסיים כך וכך מסכתות בגירסא.

המשך ענייני הפסולים לדון ולהעיד

הכרזה לפסולים- הפסולים צריכים הכרזה בבי"ד, ואינם נפסלים לפני כן. ורועי בקר נחלקו רב אחא ורבינא אם א"צ הכרזה, כיון שסתם רועה פסול, או שצריך הכרזה, וסתם רועה פסול היינו שמכריזים על סתם רועה אפי' שאין עדים שהכניס בהמותיו לשדה אחר. וגזלן דאורייתא החוטף ממש א"צ הכרזה שהעבירה מפורסמת לכל.

אוכל דבר אחר שמקבל צדקה מהנכרים פסול לעדות, משום שמחלל שם שמים לצורך ממון, והוי כרשע דחמס, והיינו דווקא כשמקבל בפרהסיא, והיה יכול לקבל בצניעא, אבל בלאו הכי כשר, דחיותיה הוא.

החשוד על העריות כשר לעדות (לרב נחמן, ורב ששת תמה איך כשר כשלוקה אפי' בלי התראה מלקן על לא טובה השמועה), אבל אם מעיד על האשה להוציאה מבעלה פסול, ולהחזירה כשר, דאע"פ ש"מים גנובים ימתקו", מ"מ עדיף לו שתהיה מצויה יותר.

אריס הגונב דבר מועט בדבר שנגמרה מלאכתו, ביומי ניסן זמן הקציר או תשרי זמן הבציר והאסיף, כשר לעדות, דמורי התירא ליטול דבר מועט יותר על שכרו, מפני טרחה. ורב זביד פסל איכר שאינו חולק בפירות, שגנב קב שעורים, ואריס שגנב אשכול תמרים.

קוברי מתים ביו"ט ראשון של עצרת- רב פפא נידה אותם ופסל אותם לעדות משום שהם רשעים ועוברים על לאו דחמס, ורב הונא בריה דרבי יהושע הכשירם, דהם חושבים שזה מצוה ומות, ומ"מ נידו אותם כדי לכפר להם.

כ"ז. ממתני עד זומם נפסל לעדות- לאביי נפסל מזמן העדות, דהתורה אמרה "אל תשת רשע עד". ולרבא נפסל מכאן ולהבא, י"מ הטעם משום שזה חידוש לסמוך על המזימים ולא עליהם דמאי חזית, ואין לך בו אלא משעת חידושו ואילך, וי"מ שרק מדרבנן לא נפסל למפרע, משום פסידא דלקוחות שלא ידעו שהוא פסול, ונ"מ שאם שני עדים פסלו עד אחד, או שפסלו בגזלנותא, שבזה אין חידוש שהראשון נפסל. והלכה כאביי ביע"ל קג"ם.

מומר אוכל נבילות- אם אוכל לתאבון פסול לכו"ע דהא הוי רשע דחמס. ואם אוכל להכעיס לאביי פסול, דהתורה אמרה "אל תשת רשע עד", ולרבא כשר, דאינו נפסל לעדות אלא ברשע דחמס, ולדבריו הא דתנא שהמועל בשבועה פסול לעדות, איירי דווקא בשבועת ממון ולא בשבועת שוא הנשבע על עמוד של אבן שהוא אבן.

עד זומם לר"מ פסול לכל התורה, ולרבי יוסי אם הזומם בדיני נפשות פסול אף לדיני ממונות שזה קל יותר, אבל אם הזומם לדיני ממונות כשר לדיני נפשות, דאינו נפסל בדבר חמור יותר ממה שהזומם.

רבא סובר שאף לר"מ דווקא עד זומם שהוא רע לשמים ולבריות פסול, אבל מומר אוכל נבילות שהוא רע רק לשמים כשר אף לר"מ. ואביי סובר שבזה נחלקו ר"מ ורבי יוסי, דרע לשמים ולבריות הוא חמור יותר מרע לשמים לבד, והיינו קולא וחמורא כמו ממון ונפשות.

כ"ז: והלכה כר"מ, ואע"פ שבמחלוקות ר"מ ורבי יוסי הלכה כרבי יוסי, שאני הכא דסתם לן תנא כר"מ, דתנן שהפסולים לעדות כשרים לכל עדות שהאשה כשרה, ומבואר שפסולים גם לדיני נפשות, שהרי אשה פסולה לדיני נפשות. והלכה כאביי דס"ל כרבי מאיר.

בר חמא באו עדים שהרג אדם, ואמר ריש גלותא שאם יתברר הדבר להכחיהו לעיני ינקרו את עיניו משום קנס, דמיתות ביד בטלו, וי"א שיטלו ממונו ויתנו ליורשים, וי"א שמתא, וראשון עיקר, והביא עדים לפסול את אחד העדים, אחד אמר שראה אותו גונב קבא דחושלא, והשני ראה אותו גונב קבא דבורטיא, ופטר אותו רב פפי, דהלכה כר"מ שאם הזומם לדיני ממונות פסול אף לדיני נפשות.

כל הראוי לדון דיני נפשות ראוי לדון דיני ממונות. לרבי יוסי שעד זומם דממון כשר לדיני נפשות, י"ל דאיירי בפסולי יוחסין כגון גר וממזר, דלבי"ד בעינן מיוחסים, (וכן מבואר בסיפא דקתני שיש ראוי לדון דיני ממונות ואינו ראוי לדון דיני נפשות, ובהכרח איירי בפסול יוחסין, שהרי מי שהזומם בדיני נפשות פסול לכו"ע לדון דיני ממונות).

קרובים הפסולים לעדות

מי פסול הוא ובניו וחתניו- אחיו, אחי אביו, אחי אמו, בעל אחותו (דבעל כאשתו, וקרובי האם כקרובי האב), בעל אחות אביו, בעל אחות אמו, בעל אמו, חמיו, וגיסו בעל אחות אשתו.

שיטת רבי יוסי שדודו ובן דודו וכל **הראוי ליורשו** –קרובי האב פסולים, אבל אחי אמו כשר להעיד לו שהרי אינו יורשו, וכן אדם כשר להעיד לגיסו, אבל אדם פסול להעיד לאחי אמו כיון שהוא ראוי ליורשו.

אב ובנו, אחים, אחי אביו, ובני האחים, פסולים לעדות, דכתיב "לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות", והיינו שלא יומתו שני אבות ע"י עדות הבנים, או הבנים בעדות של האבות, וא"כ הבן פסול להעיד על אחי אביו, ואין הכונה לאב ובן דא"כ יכתוב אב על בן, וכ"ש שהאב אינו מעיד לאחיו שהרי הבנים נאסרים מכח האב, ובני האחים פסולים להעיד זה לזה דכתיב "בנים" בלשון רבים.

אם בנים מתים בעוון האבות- לא איצטריך קרא הנ"ל לומר שלא יומתו בחטאם, דכבר כתיב "איש בחטאו יומתו", ואמנם כשהבנים אוחזים מעשי אבותיהם בידיהם נענשים, דכתיב "פוקד עוון אבות על בנים", וכדכתיב "ואף בעוונות אבותם איתם ימקו". ואמנם מי שיכל למחות ולא מיחה, נענש על עוון חבריו, דכתיב "וכשלו איש באחיו" איש בעוון אחיו, שכולם ערבים זה בזה.

כ"ח. עדות קרובים זה עם זה- שני אחים אינם מצטרפים זה עם זה להעיד על אחרים, דכתיב "ובנים לא יומתו על אבות" ולא כתיב "ובן", או "יהם", לא יומתו על אבות. ורמי בר חמא רצה לומר שהטעם הוא משום שאם יוזמו נמצא אחד נהרג מכח עדות אחיו, שהרי לולא שאחיו היה מעיד איתו לא היה נהרג, ורבא דוחה דהזמה ממילא קאתי שמשלם מכח המזימים ולא מכח העד השני. (שהרי בג' אחים המעידים על חזקה ג' שנים, ואחד מצטרף עמהם, הרי זה ג' עדויות והוי חזקה, ולהזמה הוי עדות אחת שאינם מוזמים עד שיוזמו כולם, כיון שאין הקרקע ביד הלוקח אלא מכח כולם. ומבואר ששייך הזמה גם באחים).

קרובי האם פסולים מדכתיב "אבות" תרי זימני, אם אינו ענין לקרובי האב תנהו ענין לקרובי האם.

לחובה ג"כ פסולים הקרובים להעיד, דכתיב "יומתו" תרי זימני, אם אינו ענין לחובה תנהו ענין לזכות.

בדיני ממונות ג"כ פסולים, דכתיב "משפט אחד יהיה לכם".

שלישי בראשון ושלישי בשני- לתנא דמתני' שלישי בראשון כשר לעדות, דהא לא תנא במתני' אלא שני בשני, ואין לומר שחתנו היינו

חתן בנו, דהא תני רבי חייא שיש ח' אבות שהם כ"ד פסולים, ואין לומר שחתן הוא כדור אחר, דא"כ נמצא שגם שלישי בשני פסול. ורב אמר שהוא ובנו וחתנו פסולים להעיד לאחי אביו, ומבואר דס"ל ששלישי בראשון פסול, והמוקור הוא מדכתיב "לא יומתו אבות על בנים ובנים", לרבות דור אחר. ובברייתא איתא בשם רבי אלעזר שגם שלישי בשני פסול, דכתיב "על בנים" פסול האבות שדי אבנים. ורב סובר במקצת כרבי אלעזר.

אחי חמיו או חמותו, ובן אחי חמיו או חמותו, ובן אחות חמיו או חמותו פסולים לעדות, וכדתנן במתני' שבעל אחות אביו ובעל אחות אמו, הן ובניהן וחתניהן.

כ"ח: בעל כאשתו - אשת חורגו פסול להעיד לה, בסורא אמרי שהטעם הוא משום דבעל כאשתו, ובפומבדיתא אמרי שהטעם הוא משום שאשה כבעלה, דכתיב "ערות אחי אבין לא תגלה, אל אשתו לא תקרב זודתך היא" ומבואר שאע"פ שהיא אשת דודו היא נקראת זודתו.

בעל אמו ובנו וחתנו פסולים לעדות, ואחי האח בן בעל אמו מאשה אחרת, לרבי ירמיה פסול לעדות, ולרב חסדא כשר לעדות, (ומתני תנא בעל אמו ובנו, לומר שגם אחים מן האם פסולים).

אבי חתן ואבי כלה כשרים לעדות.

אשתו ארוסה - י"א שכשר להעיד להוציא ממנה, אבל להכניס לה לא נאמן, והגמ' אומרת שאינו נאמן אף להוציא ממנה, ואף שאינם קרובים לענין אנינות וטומאה וירושה, התם ב"שארור" תלה רחמנא ואכתי לאו שארו היא, אבל הכא כיון שדעתם קרובה פסולים.

חורגו בן אשתו פסול רק הוא עצמו ולא בנו וחתנו.

גיסו פסול לעדות, במתני' איתא שאף בנו וחתנו פסולים, ולרבי יוסי דברייתא אינו פסול אלא גיסו עצמו, ולרבי יוסי דמתני' אף גיסו עצמו כשר, כיון שאינו ראוי ליורשו. (רב יוסף רצה להכשיר מתנה שהיו חתומים עליה שני גיסים, וטען לו אביו שאף ששנינו שהלכה כרבי יוסי, י"ל שהכונה לרבי יוסי דברייתא שפוסל גיסו, ולא יועיל להקנות בעידי מסירה וכרבי אלעזר, דמודה רבי אלעזר במזויף מתוכו שהוא פסול.

קרוב שנתרחק - לרבי יוסי אינו פסול אלא אם הוא קרוב באותה שעה שבא להעיד או שראה את העדות, אבל קרוב ונתרחק מגו חתנו שראוי ליורשו שמתה אשתו לפני ראת העדות, כשר. ולר"י אפי' מתה בתו ויש לו בנים ממנה הרי זה קרוב, ונחלקו אם הלכה כר"י או לא. וי"א שדברי רבה בר בר חנה נאמרו על מה שהכשיר ריה"ג קרוב ונתרחק להיות דיין, דכתיב "אל השופט אשר יהיה בימים ההם".

כ"ט. אוהב ושונא - לר"י שונא והיינו שלא דיבר עמו ג' ימים באיבה פסול לעדות, דכתיב "והוא לו אויב לו" וקאי על העד, דעל הרוצח כבר כתיב "והוא לו שונא לו" ועוד פסוקים, וכן פסול להיות דיין דכתיב "ולא מבקש רעתו" וסמך ליה "ושפטו העדה". וכן אוהב והיינו שושבין פסול לעדות (ביום הראשון, וי"א שפסול כל ז' ימי המשתה), דכמו ששונא פסול משום דמרחקא דעתיה, ה"ה אוהב פסול משום דמקרבא דעתיה. ולרבנן אוהב ושונא כשרים, דלא נחשדו ישראל על כך להעיד שקר משום איבה, וחד קרא איצטריך לדיין דמודו רבנן דפסול לדון, דכיון שהוא שונא לו אינו יכול להפך בזכותו, ואיך לומר ששני ת"ח השונאים זא"ז לא ישבו בדין.

בדיקת העדים

היו מכניסים אותם לחדר ומאיימים עליהם. לרב יהודה היו אומרים להם שבגלל עדות שקר תהיה עצירת גשמיים, ולרבא אינו מספיק כי יאמר שהוא לא ינזק, אלא אומרים לו שבעוון עדות שקר תהיה מגיפה, ולרב אשי אינו מספיק מפני שיאמרו שלא ימותו לפני זמנם, אלא יאמרו להם שעדי שקר אפי' השוכרם מזלזל בהם.

היו מוציאים את כולם החוצה חוץ מהגדול שבעדים, ושואלים אותו איך הוא יודע שהוא חייב לו, אם אמר שפלוגי אמר לו לא אמר כלום, ואם אמר שבפניו הודה הלוח שהוא חייב לו, יבואר להלן מתי אפשר לחייבו על פי הודאתו.

מתי אפשר לחייב אדם על פי הודאתו

מתי יכול לטעון משטה הייתי - אם אמר לעדים אתם עידי, או שאמר המלוה שיש עדים והלוה שתק, ואפי' היו העדים מאחורי הגדר וכדו', הוי הודאה. אבל אם לא אמר אתם עידי, או שאמר הלוה שאין רצונו להודות בפני עדים כדי שלא יתבענו לדין, יכול לומר משטה הייתי כך.

אמנם אם המודה לא טען משטה הייתי כך **אין טוענים עבורו**, אלא אומרים לו שכיון שהוא הודה צריך לשלם, אך בדיני נפשות טוענים לו טענת זכות אע"פ שהוא לא טען, מלבד מסית חבירו לעבדות כוכבים שאין טוענים לו טענה אא"כ הוא טוענה, וכדמצינו בנחש הקדמוני שהיה יכול לטעון הרבה טענות, (דברי הרב דברי התלמיד דברי מי שומעים), ולא טענם הקב"ה מפני שהנחש לא טענם. (כל המוסיף גורע, דכתיב "לא תאכלו ממנו, ולא תגעו בו" והקב"ה לא הזהיר על הנגיעה, והנחש הראה לחוה שלא מתה בנגיעה ואמר לה אף על האכילה לא תמותי, "אמתיים וחצי ארכו", עשתי עשרה יריעות").

כ"ט: אם המודה לא טען משטה הייתי כך אלא טען להד"מ לאבי הוחזק כפרן ואינו נאמן בשבועה, ולרב פפא בריה דרב אחא בר אדא לא הוחזק כפרן, דכל מילתא דלא רמיא עליה דאיניש לאו אדעתיה.

האומר שאינו חייב מעות אלא לפלוני ופלוגי אין לחייבו ע"פ הודאתו, **דאדם עשוי שלא להשביע את עצמו** שאינו רוצה להיראות שבע מממונו, ואומר שהוא חייב מעות, כדי להתרחק מעין הרע, ואם הודה בשעת מיתתו לרבי ישמעאל ברבי יוסי חייבים היורשים לשלם, ולרבי חייא גם בזה אומרים שאדם עשוי שלא להשביע את בניו, (אמנם אמר לתובעים שלא יחזירו מה שגבו, כיון שכבר הורה להם רבי ישמעאל ברבי יוסי).

אם הודה על **מטלטלין** בפני ב' וקנו מיידו כותבים שטר הודאה, אע"פ שלא אמר כתבו, דסתם קנין לכתובה עומד, אבל בלא קנין אין כותבין דניחא ליה מלוה בממון ממלוה בשטר, ואם הודה בפני ג' ולא קנו מיידו, לרב אסי אין כותבין, ולרב כותבים דעשאון ב"ד והפקיר הפקר, והם עומדים במקום הלוה לעשות שליח לכתובה, אמנם היה מעשה שרב חשש לדעת רב אסי, ולרב אדא בר אהבה אם הוא כינסם כותבים, אבל אם היו מכונסים כבר אין כותבים דדילמא היה מודה גם בפני שניים, ולרבא אפי' בכינסם אין כותבין עד שיאמר הו ע"י דיני, ולמר בר רב אשי אפי' בזה אין כותבין, עד שיקבעו מקום ויקראו לו לבי"ד דכיון שעומד בדין נעשית כמלוה בשטר.

אם הודה על **קרקעות** בפני ב' ולא קנו מיידו לאמימר אין כותבין, ולמר זוטרא כותבין דע"י ההודאה ידידה היא, ולא מיחסרא גוביינא, וכן הלכה.

ואם הודה **במטלטלי ואיתנהו בעיניהו** צבורים ומונחים, לרבינא כותבין דכל היכא דאיתניהו ידידה הו, ולרב אשי אין כותבין כיון דמחסרי גוביינא.

שטר אודיתא שלא כתוב בו "אמר לנא כתבו וחתמו והבו ליה" כשר, דחזקה אין העדים חותמים על השטר אא"כ נעשה בכשרות, כמו שאמר ר"ל שחזקה אין העדים חותמים על השטר אא"כ נעשה בגדול בן עשרים שיכול למכור בנסכי אביו.

ל שטר אודיתא שהיה כתוב בלשון ב"ד, והיו חתומים עליו רק שניים, ולא היה כתוב בו "במותב תלתא הוינא וחד ליתוהי" חוששים בזה לבי"ד טועים, ואם כתוב בו בי דינא חוששים שזה ב"ד של שניים שהוא ב"ד חצוף, אך אם כתוב בו ואמר לן רבנא אשי כשר.

המגלה היכן המעות, אם הוא נאמן של מי הם

האומר ליתומים ראיתי את אביכם מניח מעות במקום מסוים, והם של פלוני או של מעשר, אם בידו ליטלם דבריו קיימים, ואם אין בידו ליטלם לא אמר כלום.

עדות המכחשת זו את זו בבדיקות

לרב יהודה עדות המכחשת זו את זו כשירה בידי ממונות, לרבה היינו שהכחישו זא"ז בצבע הארנקי, אבל אם הכחישו זא"ז בצבע המנה העדות פסולה.

לרב חסדא אף בידי נפשות אם הכחישו זא"ז בצבע בגדי הרוצח העדות כשירה, אבל אם הכחישו זא"ז אם הרגו בסיף או באריון העדות פסולה.

ל"א. לנהרדעי אפי' אם הכחישו זא"ז בצבע המנה, העדות כשירה, ואינו מטעם דס"ל כריב"ק, שהרי ריב"ק לא הכשיר בהכחשה, אלא ס"ל **כרשב"א** שעד אחד אומר מאתים והשני מנה, לב"ה כשר ולב"ש פסול, אבל בשתי כתות שנחלקו לכז"ע כשר, דבכלל מאתים מנה.

מכח דברי רשב"א חייב רבי אמי לשלם דמי חבית יין מתוך דמי חבית שמן, במקום שהיתה הכחשה אם היה חייב דמי חבית יין או דמי חבית שמן, (אבל אם נחלקו העדים מה היה בחבית, לא אומר רשב"א שיש בכלל מאתים מנה).

הכחישו זא"ז אם המעשה היה בדיטא העליונה או בתחתונה כשרה העדות.

פסק הדין - הגדול שבדיינים אומר איש פלוני אתה זכאי, או חייב.

אסור לדיין לומר אני מזכה וחבירי מחייבים אבל מה אעשה שחבירי רבו עלי, ועל זה נאמר "לא תלך רכיל בעמך", ו"הולך רכיל מגלה סוד".

עד מתי אפשר לסתור את הדין

כל זמן שמביא ראיה יכול לסתור את הדין, אך אם אמרו לו **שיביא את כל הראיות שלו עד ל' יום**, לחכמים אינו יכול לסתור אח"כ את הדין, ולרשב"ג מה יעשה מי שמצא ראיה אחר ל' יום. והלכה כרשב"ג, ואין הלכה כחכמים אפי' בדיעבד.

אם אמר לו הבא עדים או הבא ראיה, ואמר **שאין לו**, ולאחר זמן הביא עדים או ראיה, לחכמים אינו כלום, ולרשב"ג מה יעשה מי שמצא עדים או ראיה שלא ידע מהם מתחילה. והלכה כחכמים, (ובזה אין הלכה כרשב"ג, וכן בערב וצידן, אבל בשאר מקומות ששנה רשב"ג במשנתו, הלכה כמותו). אמנם אם באו עדים ממדינת הים, או שהיתה דיסקיא של אביו מופקדת ביד אחריסך יכול לסתור את הדין.

אם ראה שהוא הולך להתחייב בדין ואמר קרבו פלוני ופלוני והעידוני, או שהוציא ראיה מתחת פונדתו, הרי זו אינה כלום.

ינוקא שאמר אין לי עדים, ובאו עדים היודעים בענייני אביו, מודים רבנן שהעדים כשרים.

ל"א: נאמנות שלישי - אשה ששמרה על שטר לל"ק נאמנת לומר שהוא פרוע, ולא משום דאותיות נקנות במסירה, אלא דאי בעיא קלתיה. ולל"ב אמר רב נחמן שאינה נאמנת, דכיון דאיתחזק בבי דינא, לא אמרינן אי בעיא קלתיה, ורבא הוכיח מברייתא שהשלישי נאמן, (דאיתא בברייתא ששובר אם יש עליו עדים יתקיים בחותמיו, ואם אין עליו עדים והוא יוצא מתחת יד השלישי, או שיוצא אחר חיתום שטרות שכתוב בשטר עצמו אחרי חתימות העדים, כשר).

אם הבעל דין יכול לדון דווקא במקום הועד - התוקף את חבירו בדין ורוצה לדון כאן, והשני רוצה ללכת למקום הועד, כופין אותו ללכת למקום הועד, ולרבי אלעזר כופין אותו ודן בעירו, והוסיף רב ספרא שאם הוצרך דבר לשאול, שולחים לבית הועד, ואמנם המלוה יכול ללכת דווקא לבית הועד, דעבד ליה לאיש מלוה.

אם הבעל דין רוצה שיכתבו לו מאיזה טעם דנוהו, כותבים ונותנים לו. היבמה הולכת אחרי היבם, אפי' מטבריה לציפורי, דכתיב "קני עירו".

ואם ראו את אביהם מניח מעות ואמר להם שהם של פלוני או של מעשר, אם אמר להם כמוסר דבריו לבניו בלשון צוואה, דבריו קיימים, ואם אמר כמערים, לא אמר כלום.

אם בא בעל החלום ואמר לו שהמעות של אביו הם במקום מסוים, והם של פלוני או של מעשר, דברי חלומות לא מעלים ולא מורידים.

פסק הבי"ד כששניים אומרים זכאי ואחד אומר חייב - לריו"ח כותבים זכאי, משום "לא תלך רכיל בעמך", לר"ל כותבים מי מזכה ומי מחייב, שאם יכתבו זכאי מחזי כשיקרא, ולרבי אלעזר כותבים מדברים נזדכה פלוני, דחושש לרכילות ושקר.

אם חייבו ונתברר שטעו הדיין שזיכה א"צ לשלם כלל, מפני שאם היו שומעים לו לא היו מחייבים, והדיינים האחרים משלמים כל אחד את חלקו, אבל לא את חלק המזכה, כיון שאם לא היה הוא משתתף איתם לא היו יכולים לפסוק את הדין.

האם היו מוציאים את בעלי הדין - בפשוטות לתנא דמתני' לא היו מוציאים אותם, אך י"ל דס"ל לתנא דמתני' כדאמר רבי נחמיה שמנהג נקיי הדעת שבירושלים שהיו מוציאים את הבעלי דין והעדים בזמן שהיו נושאים ונותנים.

אם העדים צריכים לראות ביחד

לת"ק אין עדותם מצטרפת עד שיראו יחד, ולריב"ק אפי' בזה אחר זה. ונחלקו אם נחשב שכל אחד מעיד על מנה אחר, או דאמנה בעלמא תרווייהו מסהדי.

או שנחלקו אם דורשים מהפסוק "לא יקום עד" מזדפקיה רחמנא בלשון חד אע"פ שהכונה לשניים (דמדכתיב לא יקום אחד) לומדים שסתם עד הכונה לשניים, שמע מינה שצריך שיראו שניהם כאחד, ולריב"ק כתיב "והוא עד או ראה או ידע" מכל מקום.

ל: ריו"ח סמך את רבי יוסי ברבי חנינא כדי שיאמר כמו מי ההלכה, ואמר שלריב"ק כ"ש שא"צ שיעידו יחד, וסמכו ריו"ח לצורך זה, ואמר ריו"ח שהואיל ועלה לא ירד.

כמו מי ההלכה

לרבי חייא בר אבין הלכה כריב"ק בין בעדות על קרקעות בין בעדות על מטלטלין.

לעולא י"א שהלכה כריב"ק רק בקרקעות, וי"א שהלכה כריב"ק אף במטלטלין.

לרבי אבא ורב אידי בר אבין לא נחלקו חכמים על ריב"ק בעדות קרקע, (וכן בעדות בכור, ובעדות חזקה, ובבב ו בבב כגון אחד אומר שהביאה ב' שערות בגבה והשני אומר שהביאה ב' שערות בכריסה).

לרבי זירא שיטת רב שהלכה כריב"ק רק בקרקעות, ורב לטעמיה דס"ל שהודאה שאחרי הודאה אחרת או אחרי הלואה מצטרפים, (ואיירי שאמר לשני שכבר הודה לראשון, וחזר ואמר לראשון שהודה על זה גם לשני), אבל הלואה אחרי הלואה או אחרי הודאה אינם מצטרפים. (ולנהרדעי אף הלואה אחר הלואה או אחר הודאה מצטרפים, כריב"ק).

אם העדים צריכים להעיד יחד - לת"ק אין עדות מצטרפת עד שיעידו שני העדים יחד, ולרבי נתן יכולים לשמוע עד אחד היום ועד שני ביום אחר. ונחלקו אם צריך שיעידו יחד כי עד אחד לבדו אינו מחייב אלא שבועה, או שמצטרפים ב' העדויות לעדות על ממון. או דס"ל כרבנן הנ"ל שצריכים לראות את העדות יחד, ונחלקו אם דורשים מהפסוק "והוא עד או ראה" להקיש הגדה לראיה.

אחד דיני ממונות:

דרישה וחקירה

ל"ב. במתני' איתא שצריך דרישה וחקירה בין בדיני ממונות בין בדיני נפשות, דכתיב "משפט אחד יהיה לכם".

הגמ' שואלת א"כ למה לא שייך הזמה בשטר ממוון, שמא איחרוהו וכתבוהו, (ומטעם זה כשר שטר שזמנו אחד בניסן בשמיטה), ולמה שטר מאוחר כשר.

רבי חנינא מתרץ שמדאורייתא צריך דו"ח גם בדיני ממונות, ורבנן תיקנו שא"צ, כדי שלא תנעול דלת בפני לוויין, (ואם טעו הדיינים משלמים אע"פ שאם היה דו"ח שמא לא היו טועים, כדי שלא תנעול דלת בפני לוויין).

ל"ב: לרבא בדיני קנסות בעינן דו"ח, ובדיני ממונות א"צ דו"ח.

לרב פפא בהודאה והלוואה בעינן דו"ח בדין מרומה, דכתיב ביה "צדק צדק תרדוף", אבל בדין שאינו מרומה אין דו"ח, דכתיב ביה "בצדק תשפוט עמיתך" ולא כתיב פעמים צדק.

לרב אשי התירוצים נכונים, וקראי אחד לדין ואחד לפשרה, וכדמצינו שכשיש מקום רק לאחד, תידחה ספינה שאינה טעונה מפני טעונה, או שהקרובה תידחה מפני שאינה קרובה, ואם המרחק שווה יש לעשות פשרה, ואחת תשלם לשניה.

יש לחזר אחר ב"ד יפה.

יש לחזר אחרי חכמים לשיבה, כגון אחר ר"א ללוד וכו'.

מה בין דיני ממונות לדיני נפשות

מספר הדיינים - דיני ממונות בג', דיני נפשות בכ"ג.

אם פותחים דווקא בזכות -

דיני ממונות פותחים בין בזכות בין בחובה.

דיני נפשות פותחים בזכות ולא בחובה, וכדלהלן.

לרב יהודה היינו שאומרים לעדים מי אמר שכך היה. לעולא אין עושים כך מפני שחוסמים בזה את העדים, (שאף שמסיעים אותם ממקום למקום, התם ממילא נידחו, וכאן דוחים אותם בידים), אלא פותחים בשאלה אם יש לו עדים להזימם.

לרבה אין פותחים בזה, מפני שיכול הנתבע לשתוק עד שיגמר הדין ולהביא עידי הזמה, ונמצא שפותחים בחובתו של השני, (אבל אם יזימם עכשיו, אין עדים זוממים נהרגים עד שיגמר הדין). אלא שואלים אותו אם יש לו עדים להכחישם.

לרב כהנא אומרים להם מדבריתם נזככה פלוני.

לאביי ורבה אומרים לו שלא יפחד, כי אם לא הרג לא יהרג, וכן מבואר בברייתא שאומרת שהמקור שפותחים בזכות הוא מ"אם לא שכב איש אותך וכו'".

לרב אשי אומרים שמי שיודע זכות יבוא ללמד זכות.

הטיה לחובה - בדיני ממונות מטין על פי אחד בין לזכות בין לחובה, ובדיני נפשות מטין על פי אחד לזכות אבל לא לחובה.

חזרת הדין, ומתי הדיין חייב לשלם

ל"ג. בדיני ממונות מבואר במתני' שמחזירים בין לזכות בין לחובה, ומאידך בבכורות קתני שאם היה טעות בדין מה שעשה עשוי וישלם מביטו ואין הדין חוזר.

רב נחמן מחלק שבדיין **מומחה** שאין גדול ממנו בחכמה ובמנין מה שעשה עשוי, ואם יש גדול ממנו הדין חוזר שאותו גדול מחזיר את הדין, ופטור מלשלם דמזלו גרם.

רב ששת מחלק שאם **טעה בדבר משנה** אפי' בברייתות של רבי חייא ורבי אשעיא או מימרות של רב ושמואל או רבינא ורב אשי, חוזר, ואם טעה בשיקול הדעת, כגון שנחלקו תנאים או אמוראים ולא נפסקה ההלכה, אך סוגיא דעלמא רוב הדיינים רגילים לפסוק כמ"ד השני, בזה אינו חוזר. (ורבי טרפון הטרף בהמה שניטל האם שלה, ואמר לו ר"ע שהוא פטור מלשלם כיון שהוא מומחה, וצ"ל שבאמת פטור מצד טועה בדבר משנה, אלא שאמר ר"ע שגם אם הטעות היתה בשיקול הדעת היה פטור, ואף שכבר האכילוה לכלבים וא"א להחזיר את הדין, מ"מ כיון שטעה בדבר משנה חוזר, א"כ לא היתה הוראתו הוראה, וא"א לחייבו דאיהו דאפסיד אפשיה שהשליכה).

רב חסדא מחלק שאם **נטל ונתן ביד** מה שעשה עשוי, ואם לא נטל ונתן ביד הדין חוזר, ובזיכה את החייב כיון שאמר פטור אתה הוי כנטל ונתן ביד. הגמ' מקשה שלפי זה בדיני ממונות אם יזכו את החייב אין הדין חוזר, ואין מחזירים אלא לזכות שהיא חובה שאם חייבו את הזכאי ושלם ולא נשאו ונתנו ביד מחייבים אותו להחזיר מה שגבה. וא"כ בדיני נפשות וכי נימא שמחזירים לזכות ולא לחובה היינו שאין מחזירים לזכות שהיא חובתו של גואל הדם, וכי מפני חובתו של גואל הדם קטלינן ליה, קשיא.

ל"ג: רב חסדא מבאר על פי תירוצו של רב חסדא שנטל ונתן ביד היינו שנטל משכון מהמלוה, או שטימא **בידים** פירות שפסק שהם טמאים, או שעירב פירות שפסק שהם טהורים עם פירות טהורים.

בדיני נפשות מחזירים לזכות דכתיב "נקי אל תהרוג", ואין מחזירים לחובה דכתיב "צדיק אל תהרוג". אמנם אם טעה בדבר שהצדוקים מודים בו מחזירים, דזיל קרי בי רב הוא, וכגון אם טעה וזיכה נואף או נואפת, אבל אם פטר בשלא כדרכה אינו חוזר.

במסית מחזירים לחובה ולא לזכות דכתיב "לא תחמול ולא תכסה עליו", וי"א מ"כי הרוג תהרגנו".

בחיוב גלות אין מחזירים לחובה, דילפינן רוצח רוצח.

במלקות אין מחזירים לחובה, דילפינן רשע רשע.

מי רשאי ללמד חובה - בדיני ממונות כל התלמידים מלמדים זכות וחובה, ובדיני נפשות הכל מלמדים זכות ואין הכל מלמדים חובה, והעדים לרבי יוסי ברבי יהודה העדים מלמדים זכות ולא חובה, דכתיב "ועד אחד לא יענה בנפש למות" אבל לזכות עונה, ולרבנן אין מלמדים אפי' זכות, דמחזי כנוגע בעדותו, ומ"למות" דורשים שאחד מן התלמידים אין מלמד חובה.

ל"ד. אם הדיין יכול לחזור באמצע הדין -

בדיני ממונות המלמד חובה מלמד זכות והמלמד זכות מלמד חובה, ובדיני נפשות המלמד חובה מלמד זכות, אבל המלמד זכות אינו יכול לחזור וללמד חובה.

רב אמר שרק בשעת המו"מ אינו יכול לחזור וללמד חובה, אבל בשעת גמר דין יכול לחזור וללמד חובה. ומ"מ אחד מן התלמידים שזיכה ומת רואים אותו כאלו הוא חי ועומד במקומו אף שהיה יכול לחזור ולחייב, כיון דמ"מ השתא לא חזר בו.

והא דקתני ששני סופרי הדיינים עומדים מימין ומשמאל וכותבים דברי המזכרים והמחייבים, דברי המחייבים כדי שאם ימצאו טעם אחר למחר, יצטרכו לעשות הלנת דין, ודברי המזכרים כותבים, ולא כדי שלא יוכל לחזור בו, אלא כדי שלא יאמרו טעם אחד משני מקראות, שבאופן זה אין מונים להם אלא אחד, דכתיב "אחת דיבר אלוקים שתיים זו שמעתי" מקרא אחד יוצא לכמה טעמים, (ולתנא דבי רבי ישמעאל לומדים דבר זה מ"כפטיש יפוצץ סלע), ואין טעם אחד יוצא מכמה מקראות.

מה נחשב שטעם אחד יוצא מכמה מקראות-

אין לומר דהיינו מה שנחלקו בקרא ד"העולה על מוקדה על המזבח" ללמד שאם דבר פסול **עלה למזבח לא ירד**, לרבי יהושע איירי בראוי לאישים להקטרה על האש, כעולה שהיא ראויה לאישים, ולר"ג איירי בראוי למזבח, כעולה שהיא ראויה למזבח. זה לא חשיב טעם אחד מכמה מקראות, והיינו מ"מוקדה" או ממזבח", שהרי נחלקו בדם ונסכים, שלר"ג ירדו שהרי לא נראו למזבח, ולרבי יהושע לא ירדו, וא"כ אינו טעם אחד.

ל"ד: ואין לומר דהיינו מה שנחלקו בקרא ד"כל הנוגע במזבח יקדש" שלר"ה ג' ממעטים דבר פסול מ"כבשים", ולר"ע ממעטים דבר פסול מ"עולה". זה לא חשיב טעם אחד מכמה מקראות, שהרי נחלקו בעולת העוף פסולה, שלר"ה ג' אין דין אם עלה לא ירד בעוף דילפינן מ"כבשים", אבל לר"ע דילפינן מ"עולה" ה"ה בעולת העוף.

אלא איירי ברבוי הזורק לחיוב בשחיתת קדשים בחוץ, שלרבי ישמעאל לומדים מ"דם יחשב לאיש ההוא דם שפך", ולר"ע לומדים מ"או זבח", ואמר אביי שלכו"ע אינו חייב אלא אחת, דאמר קרא "שם תעלה ועולותיך ושם תעשה", (אמנם לרבי אבהו חייב שתים אליבא דר"ע).

אם דנים או גומרים את הדין בלילה ודין סומא לעדות ולדין ולנגעים, ועוד דיני נגעים-

דיני ממונות דנים ביום, דכתיב "והיה ביום הנחילו את בניו", וגומרים בלילה דכתיב "ושפטו את העם בכל עת.

לר"מ אין גומרים דין בלילה, דכתיב "ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע" מה נגעים ביום דכתיב "וביום הראות בו", אף ריבים ביום, (ומה נגעים שלא בסומין דכתיב "לכל מראה עיני הכהן", אף ריבים שלא בסומין, ולר"י ח' סומא כשר לדון, ואף שיש סתמא שסומא בעין אחת כשר לעדות ופסול לדון, מ"מ ממתני' מבואר שסומא פסול, ומתני' עדיפא שהיא סתמא דרבים, או משום דקתני לה גבי הלכתא דדינא), ומה ריבים שלא בקרובים אף נגעים שלא בקרובים, ואין לומדים שיצטרכו בנגעים שלשה, אם בממונו כ"ש בגופו, דכתיב "והובא אל אהרן הכהן או אל אחד". ומ"בכל עת" לומד ר"מ לאתויי יום המעונן, (שהרי נגעים אין רואים לא בשחרית ולא בין הערבים ולא בתוך הבית ולא ביום המעונן ולא בשעת הצהרים, מפני שזה משנה את מראה הנגע), ומ"ביום הנחילו" לומד ר"מ שהמצוה את נכסיו בלילה כותבים ואין עושים בזה דין, דאין עד נעשה דיין, (אבל ביום אם הם שלשה רצו כותבים רצו עושים דין).

ל"ה. דיני נפשות דנים ביום וגומרים ביום, דכתיב "הווקע אותם לד' נגד השמש", והוקעה היינו תליה, וכתיב "קח את כל ראשי העם" והיינו לחלק להם בתי דינים "הווקע אותם לד'" מפני שצמדו לבעל פעור ועובד כוכבים בסקילה וכל הנסקלים נתלים, ולא משום שאין דנים שניים ביום אחד באותו ב"ד, שמא לא יעיינו כל הצורך, שהרי במיתה אחת ועבירה אחת דנים, אלא כדי שישוב חרון אף ד' מישראל ע"י שכולם עסוקים בדבר ומקנאים לכבודו.

אם אפשר לסיים את הדין באותו יום- בדיני ממונות גומרים את הדין בו ביום בין לזכות בין לחובה, אבל בדיני נפשות גומרים בו ביום לזכות, אבל לחובה ביום שלאחריו, לרבי חנינא לומדים מדכתיב "צדק ילין בה ועתה מרצחים" שלפי שעתה לא מלינים את הדין הרי הם כמרצחים, ו"אשרו חמוץ" היינו ולא חומץ שנוקקים לתובע תחילה, כגון אם תובעו הלואה וטוען שנתן משכון, דנים על ההלוואה עד שיהיה ממונו בידו, ואח"כ דנים על המשכון, ולרבי לומדים הלנת הדין מ"אשרו חמוץ", ומ"מלאתי משפט" לומדים שהמלינים את הצדקה בתענית כאילו שופכים דמים שעני העניים נשואות לכך, ודווקא כשמחלקים ריפתא ותמרי, אבל במעות או חיטים ושעורים לית לן בה.

אין מתחילים דין בדיני נפשות בערב שבת או ערב יו"ט, דילמא חזו טעם לחובה, וצריך להלין את הדין, ולא יוכלו לגמור בשבת מפני שאין

מיתת ב"ד דוחה שבת, ואין להורגו בלילה ד"נגד השמש" בעינן, ואין לגמור את הדין בשבת ולהורגו למחר, דהוי עיניו דין כיון שכבר אינו מוצה הצלה, ואין להמתין עם הדין לאחד בשבת, משום שישכחו את הטעם, שאף ששני סופרי הדיינים כותבים דברי המזכים והמחייבים, מ"מ ליבא שאינשי אינשי ואינו יכול ליישה הדברים לתת להם טעם הגון ככראשונה.

דחיה בעבודה, שבת, מת מצוה, ומיתת ב"ד-

ל"ה: קבורת מת מצוה דוחה עבודה, דכתיב "ולאחותו" לאחותו הוא דאינו נטמא אבל נטמא למת מצוה, דכתיב בניזיר "על כל נפשות מת לא יבוא, לאביו ולאמו לאחיו ולאחותו", אביו בא לומר שניזיר נטמא למת מצוה, אמו בא להתיר גם לכתן ניזיר להטמא למת מצוה, לאחיו בא להתיר גם לכה"ג ניזיר, ואחותו בא להתיר גם לכה"ג ניזיר שהולך לשחוט פסה, ומ"מ אינה דוחה שבת, ואף שקבורת מת מצוה דוחה עבודה, ועבודה דוחה שבת, מ"מ מיתת ב"ד תוכיח שדוחה עבודה דכתיב "מעם מזבחי תקחנו למות" ובלבד שלא יורידוהו מעל המזבח ממש, דכתיב "מעם" ולא "מעל", ואינה דוחה שבת.

מיתת ב"ד אינה דוחה את השבת, אבל דוחה את העבודה דכתיב "לא תבערו אש בכל מושבותיכם" (והבערה שהיתה כבר בכלל שאר המלאכות, יצאה ללאו שאין בה כרת וסקילה, או לחלק לומר שאם עשה עם עוד מלאכה חייב עליה בפני עצמה, ומוזה לומדים לכל המלאכות לחלק), והרי שבת היא חובת הגוף ולא חובת קרקע כמו שביעית, או חובת פירות כמו ערלה וכלאים ותרומות ומעשרות, ולומדים מע"ז שמצוה שאינה תלויה בקרקע נוהגת גם בחו"ל, וא"כ שבת נוהגת גם בחו"ל, אלא הכונה שמיתת ב"ד שנאמר בה "חוקת משפט לדורותיכם בכל מושבותיכם", אינה דוחה שבת. ואמר אביי שא"כ מיתת ב"ד אינה דוחה עבודה, שהרי אינה דוחה אפי' שבת שנדחת מפני העבודה, והא דכתיב "מעם מזבחי תקחנו למות", איצטריך לקרבן יחיד שאינו דוחה שבת. ורבי הקשה דהניחא למ"ד נדרים ונדבות אין קרבים ביו"ט איכא לאוקמא "מעם מזבחי" בקרבן יחיד, אבל למ"ד נדרים ונדבות קרבים ביו"ט, מיתת ב"ד לא תדחה גם קרבן יחיד, שהרי קרבן יחיד דוחה יו"ט, ויו"ט דוחה רציחה, אלא בהכרח ש"מעם מזבחי" היינו המיוחד לי, וממנו "תקחנו למות", ואתא קרא ועקר לק"ו.

ל"ו. מימות משה ועד רבי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד, שתורתם וגדולתם של ישראל הם באדם אחד, שמשם היה גדול על כל ישראל במלכות ותורה, וכן רבי נביאיאות ותורה, שכל ימינו לא היה אחר עימו, עם יהושע היה אלעזר, ועם פנחס אחרי שמתו יהושע ואלעזר היו הזקנים כגון עתניאל אבצן ובוטז, ועם שאול בחלק מהזמן היה את שמואל, ועם דוד בחלק מהזמן היה את עירא היאירי שהיה שונה לרבנן ע"ג כרים וכסתות, ודוד הנהיגו עליו לראש, ועם שלמה בחלק מהזמן היה את שמעי בן גירא, ועם חזקיה בחלק מהזמן היה את שבנא שהיתה ישיבתו גדולה משל חזקיה, ועם עזרא היה את נחמיה בן חכליה.

מימות רבי ועד רב אשי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד, והונא בר נתן היה כפוף לרב אשי.

איזה דיין שואלים תחילה-

בדיני ממונות טומאות וטהרות שואלים תחילה את הגדול. ובמנינא דבי רבי היו מתחילים מן הצד (מרב) משום ענהו יתירא שהיתה בו.

בדיני נפשות מתחילים מן הצד, דכתיב "לא תענה על רב", שאסור לחלוק על המופלא שבב"ד, ואם יאמר חובה לא יוכלו ללמד זכות, וי"א מדכתיב "ויאמר דוד לאנשיו חגרו איש חרבו ויחגרו איש חרבו ויחגורו גם דוד את חרבו" באחרונה, ודנו אותו למועד במלכות.

רב ותלמידו או אב ובנו בטהרות וטומאות מונים אותם כשניים שא"צ בהם מנין אא"כ חולקים, אבל בדיני ממונות ונפשות ומכות וקידוש החודש ועיבור שנה אין מונים אותם אלא כאחד, ולא ישב בצידו שותק אלא יעמוד וילך לו, ואמנם תלמיד הצריך את רבו לגמריה למה שמע מרבו, ולא לסבירה למצוא ראיות וליישב הטעמים, מונים אותם כשניים, דאי משום גמריה הרי כל ישראל קיבלו ממש, ואין זו חכמת ליבו דנימא שאם היה לומד מרב אחר היה

אומר טעם אחר, ולתלמיד כזה יכול הרב לשנות ולדון עימו בדיני נפשות שמראה לו פנים לזכות ולחובה בתוך הדין, ונמנה עימו לזכות או לחובה, ומטיח הדין על פי התלמיד כאחד מן הדיינים.

ל"ו: דיני שור הנסקל - י' הדינים שנתבארו שיש בהם חילוק בין דיני ממונות לנפשות (אע"פ שהדין שאין הכל כשרים לדון דיני נפשות, הוא בכלל מה שצריך כ"ג, מ"מ איכא עשרה, דבדיני נפשות פסול זקן ששכח צער גידול בנים ואינו רחמני, וכן סריס ומי שאין לו בנים, ולר"י אף אכזרי פסול, ובמסית כשרים דכתיב "לא תחמול ולא תכסה עליו"), בכולם דין שור הנסקל כדיני ממונות, דכתיב "לא תטה משפט אביוןך" אבל אתה מטה משפט שור הנסקל, ושאר הדינים לומדים מדין זה, שדינים שהם להצלת הנדון מסתבר שלא ללומדם לשור הנסקל, שעדיף לקיים "ובערת הרע" מאשר לחוס עליו, חוץ מבי"ד של כ"ג שצריך בשור הנסקל כדיני נפשות.

מי כשר לדיני ממונות ונפשות - הכל כשרים לדון דיני ממונות, ואפי' גר וממזר, וצריכא, דממזר ראוי לבוא בקהל, וגר לא בא מטיפה כשרה אלא מגרע עכו"ם. ואין הכל כשרים לדון דיני נפשות, דכתיב "ונשאו אתך" בדומים לך מיוחסים כמותך, דכשם שבי"ד מנוקים בצדק, כך מנוקים מכל מום פגם משפחה.

סדר ישיבת הסנהדרין

ל"ז. שררן אגן הסהר אל יחסר המזג - הדיינים היו יושבים כחצי גוון עגולה כדי שכולם יראו זה את זה, וכדי שיוכלו העדים ובעלי הדין לדבר בפני כולם, שיהיו כולם רואים ומזדקקים בדברים, דכתיב "שררן אגן הסהר אל יחסר המזג", ונקראת שררן לפי שיושבת בטיבורו של עולם, שביהמ"ק הוא באמצע העולם, ואגן לפי שמגינה על כל העולם, ו"אל יחסר המזג" היינו שאם הוצרך אחד לצאת לא יצא אא"כ נשאר כ"ג שמגז הוא חלק אחד מים ושני חלקים ין, וכ"ג הוא שלישי משבעים. והא דכתיב "בטנך ערימת חיטים" היינו שהכל נהנים מהסנהדרין כמו שנהנים מחיטים, "סוגה בשושנים" שפי' היא כסוגה של שושנים לא יפרצו בה פרצות וא"צ גדר של אבנים, וכמו שמותר להתייחד עם נדה. ולר"ל כתיב "כפלח הרימון רקתך", שאפי' ריקנים שבך מלאים מצוות כרימון. ולרבי זירא כתיב "וירח את ריח בגדיו" אל תיקרי בגדיו אלא בוגדיו, והיה מקרב את הבריונים שהיו בשכנותו, ורבנן הקפידו עליו, וכשמת אמר הבריונים מי יבקש עלינו רחמים, וחזרו בתשובה).

שני סופרי הדיינים עומדים לפניהם ושניהם כותבים דברי המזכים והמחייבים שאם יטעה אחד יוכיח כתבו של חבירו, ולר"י היו ג', אחד כותב דברי המזכים, והשני כותב דברי המחייבים, שמא מתוך הטורח יהיה טעות ויקצרו, והשלישי כותב דברי המזכים והמחייבים, ואם יטעה אחד יוכיח כתבו של שלישי.

שלוש שורות של ת"ח יושבים לפניהם, כל שורה של כ"ג, כדי שאם יהיה אחד יותר לרעה יוכלו להוסיף עוד שנים שנים עד שבעים ואחד, ואין לעשות ב' שורות של כ"ד, לפי שכל שורה היא יותר מהדיינים, וכן אין לעשות שורות קטנות או ב' שורות של כ"ג ושורה אחת של שניים.

כל אחד מכיר את מקומו שמושיבים אותם כסדר גדולתם, ואם הוצרכו לסמוך כגון שמת אחד הדיינים, סומכים מן הראשונה, ואחד מהשורה השניה עובר לראשונה, ולא מן הקהל לפי שהגרוע שבשורות גדול מהגדול שבקהל, ואחד מהשורה השלישית עובר לשניה, ואחד מהקהל יושב בשלישית במקום הראוי לו בסוף השורה, וכל אחד מתקדם מקום אחד, ואף שלפני כן ישב בראש, כבר אמרו הוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים.

ל"ז: מה היו מאיימים על עידי נפשות - היו אומרים להם שמא אתם יודעים את העדות מאומד או משמועה או עד מפי עד ואפי' מאדם נאמן. (וע"ע בהמשך).

מה נחשב עדות מאומד - אם ראה אחד רודף אחר חבירו לחורבה ומצאו חרב בידו ודמו מטפטף וההרוג מפרפר, חשיב אומד ואינם יכולים להעיד, ומעשה בשמעון בן שטח שראה כך, ואמר שאינו יכול להעיד אך היודע מחשבות יפרע מהרוצח, ולא זז משם עד שבא נחש והכישו, ואף שמיום שחרב ביהמ"ק אף שבטלו ד' מיתות, מ"מ מי שנתחייב סקילה או נופל מהגג או חיה דורסתו, ומי שנתחייב שריפה או נופל בדליקה או נחש מכישו, ומי שנתחייב הריגה או נמסר למלכות או ליסטים באים עליו, ומי שנתחייב חנק או טובע בנהר או מת בסרוכני, צ"ל שהיה בו עוד חטא, ומי שנתחייב ב' מיתות נידון בחמורה.

עדות מאומד בדיני ממונות - אין ראייה ממתני' שבדיני ממונות יכולים להעיד מאומד, וכשיטת רבי אלא שאם גמל אוחר בין הגמלים ונמצא גמל הרוג בצידו בידוע שזה הרגו, שהרי היו מזכירים גם עד מפי עד, שזה פסול גם בדיני ממונות, אלא אע"פ שזה פסול גם בדיני ממונות היו מזכירים זאת בדיני נפשות.

היו מודיעים לעדים שיבדקו בדרישה וחקירה, ושאין מועילה מחילה ע"י ממון כמו בדיני ממונות, אלא דם כל הדורות הבאים תלוי בהם, כמו שנא' לקין "קול דמי אחיך צועקים", (דבר אחר לפי שהיו דמו מושלך על העצים והאבנים, ועשה קין בהבל פציעות פציעות לפי שלא היה יודע מהיכן נשמה יוצאה, עד שהגיע לצווארו, ופתחה הארץ את פיה לקבל את דמו של הבל, ומאז לא פתחה את פיה לטובה אלא לרעה לבליעת עדת קרח). ומ"מ אין להם להמנע מלהעיד, דכתיב "אם לא יגיד ונשא עוונו", וכתוב "אבבוד רשעים רינה".

כפרה ע"י גלות

לרב יהודה גלות מכפרת מחצה, ומכפרת על חרב רעב ודבר, ולריו"ח גלות מכפרת על הכל, דאחר שגלה יכניה כתיב ביה "ובני יכניה אסיר שאלתיאל בנו", אסיר שיעברתו אימו בבית האסורים, שאלתיאל שתלו א'ל שנתעברה אימו מעומד אע"פ שאין אשה מתעברת מעומד, דבר אחר לפי שנשאל הקב"ה על שבעתו. וזרובבל הוא נחמיה בן חכליה, ונקרא זרובבל לפי שנורע בבבל.

ל"ח. צדקה עשה הקב"ה עם ישראל, שהקדים גלות צדקיהו ועוד גלות יכניה קיימת, שגלות יכניה "החרש והמסגר" החרש היינו שכשפותחים את פיהם הכל נעשים כחרשים, והמסגר היינו שכיון שסוגרים בהלכה שוב אין פותחים, והוי אלף. ולעולא הצדקה היא שהקדים את הגלות שתי שנים למנים ונושנתם, ו"מהרה" של הקב"ה הוא שמונה מאות וחמישים ושתיים שנה.

אין משיח בן דוד בא עד שיכלה שלטונם של ראש גולה שבבבל ונשיא שבארץ ישראל.

ונכנס יין יצא סוד.

היו מודיעים לעדים שיהאדם נברא יחידי לפי שכל המאבד נפש אחת מישראל כאילו איבד עולם מלא, וכל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא.

בריאת האדם

למה נברא האדם יחידי - טעם אחד כנ"ל, וכדי שלא יאמר אדם לחבירו אבא גדול מאבך, וכדי שלא יאמרו המינים הרבה רשויות בשמים. וכדי שלא יהיו הצדיקים אותרים אנו בני צדיק, והרשעים יאמרו אנו בני רשע, וכדי שלא יהיו המשפחות מתגרות זו בזו יותר ממה שמתגרים עכשיו כשנברא אחד, וכדי שלא יגלו ויחמסו יותר.

אין אדם דומה לחבירו אע"פ שכולם טבועים בחותמו של אדם הראשון, לפיכך כל אחד חייב לומר בשבילי נברא העולם. ולמה אינם דומים, כדי שלא יראה אדם דירה או אשה נאה ויאמר שלי היא. בג' אדם שונה מחבירו בקול ומראה משום ערוה, ובדעת מפני הגזלנים והחמסנים.

למה האדם נברא בערב שבת - אדם נברא בע"ש כדי שאם תזוז דעתו עליו יאמרו לו יתוש קדמך במעשה בראשית, דבר אחר כדי שיכנס למצוה מיד, דבר אחר כדי שהכל יהיה מוכן כבר בשבילו, משל למלך וכו', שנא' "חכמות בנתה ביתה וכו'".

אדם הראשון הוצבר עפרו מכל העולם, גופו מבבל, ראשו מארץ ישראל, אבריו משאר הארצות, ועגבותיו מאקרא דאגמא.

ל"ח: סדר בריאת האדם וחטאו - בשעה ראשונה הוצבר עפרו, בשניה נעשה גולם, בשלישית נמתחו אבריו, ברביעית נזרקה בו נשמה, בחמישית עמד על רגליו, בשישית קרא שמות למלאכים, בשביעית נזדווגה לו חוה, בשמינית עלו שנים למיטה וירדו ארבעה, ובתישית נצטוו שלא לאכול מעץ הדעת, בעשירית חטא, בי"א נדון, בי"ב נטרד.

תשובת המלאכים על בריאת האדם - כת אחת של מלאכים אמרה לקב"ה "מה אנוש כי תזכרנו וכו' " והושיט אצבעו הקטנה ושרפם, והשניים אמרו ראשונים מה הועילו, כל העולם כולו שלך, כל מה שאתה רוצה לעשות בעולמך עשה. וכשהגיע דור המבול והפלגה טענו המלאכים שיפה ענו הראשונים, אמר הקב"ה "ועד זקנה אני הוא, ועד שיבה אני אסבול".

אדם הראשון היה מסוף העולם ועד סופו, וי"א שהיה עד הרקיע, וזו אותה מידה, וכשחטא הניח הקב"ה ידיו עליו ומיעטו.

אדם הראשון דיבר בלשון ארמי.

הראהו הקב"ה דור דור ודורשיו וחכמיו, כיון שהגיע לדורו של ר"ע שמח בתורתו ונתעצב במייתו ואמר "לי מה יקרו ריעך אל".

אדם הראשון י"א שהיה מין, וי"א שהיה מושך בערלתו, וי"א שהיה כופר בעיקר.

אין חיה שולטת באדם אא"כ הוא נדמה לה כבהמה.

הוי שקוד ללמוד תורה.

תשובות לטוענים על התורה

דע מה שתשיב לאפיקורס של עכו"ם, אבל של ישראל כ"ש דפקר טפי. כל היודע להשיב למינים כרב אידיתי ישיב, ואם לא לא שיב. (רב עידית ענה שמה שכתוב "ואל משה אמר עלה אל ד', זה נאמר ע"י מטטרון ששמו כשם רבו, ואסור לעבוד לו דכתיב "אל תמירני בו", ואין לו כח למחול עוונות, ואפי' למוציא ומביא לא קיבלוהו ישראל).

כל מקום שפקרו המינים תשובתם בצידם, כתיב "נעשה אדם", ומאידיך "ויברא אלוקים", וכו', וכל הנך משום שאין הקב"ה עושה דבר אא"כ נמלך בפמליא של מעלה, והא דכתיב "עד די כרסוון רמיו" היינו אחד לדין ואחד לצדקה, ור"ע סבר מתחילה שאחד לקב"ה ואחד לדוד, וחזר בו, ואמר לו ראב"ע מה לך אצל דברי הגדה, כלך אצל נגעים ואהלות, אלא אחד לכסא לישיב עליו, ואחד לשרפרף להדום רגליו.

הא דכתיב "וד' המטייר וכו' מאת ד' ", כך הוא דרך הכתוב, וכמו שאמר למך לנשיו "נשי למך האזינה אמרת".

ר"מ היה דורש שלישי בשמועות שלישי באגדות ושלישי במשלים. והיו לו ג' מאות משלי שועלים, ואנו אין לנו אלא ג', "אבות אכלו בוסר ושיני בנים תקהינה", "מאזני צדק אבני צדק", צדיק מצרה נחלץ ויבוא רשע תחתיו".

ל"ט. הקב"ה נטל מהאדם צלע, והביא לו במקומה שפחה לשמשו, והפיל עליו תרדמה, דאל"כ היתה נמאסת בעיניו.

דברי ר"ג לכופרים - כופר שאמר שידוע מה הקב"ה עושה, שאלו היכן בנו. כופר שאמר שיכול למנות את הכוכבים, שאל אותו שיאמר לו כשהקדירה מסתובבת כמה חבושים יש בה, שהרי גם הרקיע מסתובב,

וי"א שהראה לו שאפי' כמה שיניים יש בפיו הוא צריך למנות. כופר שטען שמי שברא הרים לא יצר רוח, אמר לו א"כ גם באדם כתיב ויצר ויברא, ואם מי שנטע אוזן לא יצר עין, א"כ איך בשעת מיתה כולם מתפייסים. (ואמימו אמר למכשף שאם מחציו ולמעלה בראו שד וחציו ולמטה הקב"ה, איך מניח הקב"ה שיעברו דרכו המים). כופר שטען איך יתכן שבכל עשרה שורה שכינה, אמר לו שאם השמש שהיא אחד מאלף אלפי רבוא שמשים לפני הקב"ה היא זורחת על כל העולם, כ"ש השכינה.

רבי תנחום אמר לקיסר שאם רצונו שכולם יהיו לעם אחד שימולו, ואמר הקיסר שניצחו וצריכים לזורקו לביבר, וזרקוהו ולא אכלוהו, וטען מין שהחיות לא רעבות, וזרקו את המין ואכלוהו החיות.

הקב"ה אמר לישראל שיזרעו שש שנים וישמיטו בשביעית, ועי"כ ידעו שהארץ שלו, והם לא עשו כך אלא חטאו ולכן גלו, וכיון שהקב"ה הוא רחמן מלא רחמים ייסר את הגדולים, (והיינו יחזקאל שאמר לו הקב"ה לשכב על צידו השמאלי, ואח"כ אמר לו לשכב על צידו הימני), ולא הרג את כולם או את חציים.

מין אחד טען שהקב"ה כהן דכתיב "ויקחו לי תרומה", וא"כ איך טבל אחרי שקבר את משה, והא כתיב "מי מדד בשעלו מים", וענה לו רבי אבהו שטבל באש שזו עיקר הטבילה, דכתיב "וכל אשר לא יבוא באש תעבירו במים".

אע"ג דכתיב "כל הגויים כאין נגדו", אין ישראל בכלל, דכתיב "ובגויים לא יתחשב".

ל"ט: הקב"ה זן טובים ורעים, אבל אינו מגן מן הפורענות ומשלם שכר אלא לטובים.

אחאב

באבוד רשעים רינה - היינו אחאב, ואף שאין הקב"ה שמח במפלתם של רשעים, וכמו שמצינו שכשטבעו המצרים בים אמר הקב"ה, מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה, מ"מ הקב"ה משיש אחרים במפלת הרשעים.

והזונות רחצו - י"א לקיים נבואת מיכיהו ואליהו, וי"א שעשתה איזבל צורת ב' זונות במרכבתו כדי שיתחמם.

ואיש מושך בקשת לפי תומו - י"א בתמימות, וי"א להשלים נבואות מיכיהו ואליהו.

אחאב אמר לעובדיהו שאולי הבית לא מבורך בגלל שאינו ירא ד', יצאה בת קול ואמרה "ועובדיהו היה ירא את ד' מאד", (ובאברהם לא כתיב מאד), אלא שביתו של אחאב אינו מזומן לברכה. וזכה עובדיהו לנביאות לפי שהחביא מאה נביאים, חמישים בכל מערה, כדי שאם ימצאו אחת תשאר השניה לפליטה, או משום שאין מערה מחזקת יותר מחמישים.

חזון עובדיהו וכו' לאדום - שיבוא עובדיהו שדר בין ב' רשעים ולא למד ממעשיהם, וינבא על עשיו הרשע שהיה דר בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם, וי"א שעובדיהו היה גר אדומי, הוא יתנבא על אדום, וכן דוד שיצא מרות הכה את מואב.

ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלהו עולה על החומה - נחלקו רב ושמואל אם זה היה לשם שמים או לשם ע"ז, ואף אם זה לשם ע"ז היה "קצף גדול על ישראל" לפי שלא עשו כמשפטי הגויים המתוקנים, אלא כמקולקלים, ובאותה שעה ירדו רשעיהן של ישראל למדרגה התחתונה.

והנערה יפה עד מאד, שלא הגיעה לחצי יופי של שרה.

הכחשה בין העדים-

אם מכחישים זה את זה אפי' בבדיקות עדותם בטילה, וכגון שעד אחד אומר שהרגו בסייף והשני אומר שהרגו בארירן, אבל אם עד אחד אומר כליו לבנים והשני אומר כליו שחורים לא חשיב הכחשה, ואם הוכחו בצבע הסודר שהרגו בו או בצבע הסנדל שבעט בו והרגו הוי הכחשה.

בן זכאי בדק בעוקצי תאנים, וס"ל שאם הוכחו בצבע התאנים או אם עוקציה גסים או דקים הוי הכחשה, דלבן זכאי בבדיקות כחקירות, (ואם עקץ תאנה בשבת, או שהרגו ביחור של תאנה הוי הכחשה גם לרבנן). ובן זכאי היינו ריו"ח בן זכאי, שאמר זאת בשעה שהיה תלמיד (ששנותיו מאה ועשרים, מ' שנה עסק בפרקמטיא, מ' שנה למד, ומ' שנה לימד, וכבר מ' שנה לפני החורבן גלתה הסנהדין וישבה בחנות ולא דנו דיני קנסות, והוא חי אחר החורבן כדתנן משרחב ביהמ"ק התקין ריו"ח בן זכאי), וכיון שטעמו היה נראה שנו זאת במתני' בשמו דמעיקרא, ובברייתא שנו בשמו דהשתא.

מ"א: מה בין חקירות לבדיקות- בבדיקות אפי' שניהם אומרים אין אנו יודעים עדותן קיימת, אבל בחקירות אם אחד אומר איני יודע עדותן בטילה, משום דבחקירות הוי עדות שא"א להזימה (משא"כ בבדיקות, אף שגם בבדיקות דאורייתא), ואם הוא אחד מתוך שלש, לר"ע שמקיש שלשה לשניים עדותן בטלה, ולחולקים על ר"ע עדותן קיימת ע"י השניים האחרים שיודעים.

הכחשה בתאריך בחודש- עד אחד אומר שזה היה בב' בחודש, והשני אומר בג', עדותן קיימת, לפי שהשני לא יודע שעברו את החודש, ואם עבר רובו של חודש עדותן בטילה, ואם אחד אומר בג' והשני בה' עדותן בטילה, ואין לומר שאינו יודע בתרי עיבורי, או משום שאחרי שעבר רובו של חודש ידע, אך י"ל שאף ברוב החודש אינו יודע, אלא שיכול לטעות בחד שיפורא ולא בשתיים.

ברכת החודש

מ"ב. עד מתי מברכים את החודש- עד שתתמלא פגימתה, י"א ז' ימים כדי חצי עיגול, (ואח"כ אין מברכים הטוב והמטיב, כיון דהיינו אורחיה, דלכן לא מברכים גם דיין האמת), וי"א ששה עשר יום שיהיה עיגול שלם.

כל המברך על החודש בזמנו **כאילו מקבל פני שכניה**, ואלמלא לא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים בכל חודש וחודש דיים, הלכך מפני כבוד שכניה צריך לאומרה מעומד, ומרימר ומר זוטרא הוי מכתפי ומברכי.

נוסח הברכה- י"א שמברך ברוך מחדש חדשים, וי"א ברוך אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם, חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם, ששים ושמים לעשות רצון קונם, פועלי אמת שפעולתם אמת, וללבנה אמר שתתחדש עטרת תפארת לעמוסי בטן שהן עתידים להתחדש כמותה בגלותם ולפאר ליוצרים על שם כבוד מלכותו, ברוך אתה ד' מחדש חדשים.

במי אתה מוצא מלחמתה של תורה, במי שיש בידו חבילות של משנה.

הכחשה בשעות-

אחד אומר קודם הנץ ואחד אומר אחרי הנץ או בתוך הנץ עדותן בטילה, ואין לומר שראה זהרורי וחשב שזה הנץ.

עד אחד אומר בב' שעות והשני אומר בג' עדותן קיימת, ואם אחד אומר בג' והשני אומר בה' לת"ק עדותן בטילה, ולר"י עדותן קיימת, אמנם אם אחד אומר בה' והשני אומר בז', עדותן בטילה גם לר"י, לפי שבה' החמה במזרח, ובז' החמה במערב.

היו בודקין:

חקירות

מ' מספר החקירות-

לת"ק היו שבע חקירות, באיזה שבוע, שנה, חודש, כמה בחודש, יום, שעה, ומקום.

המקור הוא מדכתיב **"ודרשת וחקרת ושאלת היטב"** וכתב **"ודרשת היטב"** וכתב **"ודרשו השופטים היטב"**, וכיון שכולם כתובים בהדי הדדי שהם שווים לענין שצריך דרישה וחקירה, לומדים אחד מהשני, וכאילו נכתבו יחד.

ואף דשאני עיר הנידחת שממונם אבד, ושאני עבודה זרה שעונשה סקילה, ושאני עדים זוממים שא"צ התראה, מ"מ ילפינן בגז"ש **"היטב היטב"** לתת בזה את האמור בזה, וגז"ש זו היא מופנית משני צדדים, דהוה מצי למיכתב בעבודה זרה **"ודרשו וחקרו"**, ובעיר הנידחת **"דרוש תדרוש"** או **"חקור תחקור"**. ולומדים נחנקים בק"ו מנסקלים ונהרגים, ונשרפים אליבא דרבנן שסקילה חמורה לומדים מנסקלים, ואליבא דר"ש ששריפה חמורה צ"ל **"אמת נכון"** שכתוב בע"ז ובעיר הנידחת, ומשמע דרישה וחקירה, ונמצא שיש כאן י"א לשונות חקירה, ג' מהם לגז"ש, ואחד לאתויי נשרפים.

רבי אבהו מקשה דדילמא בא לרבות ח' חקירות, והגמ' אומרת שזה קשה למ"ד שאין אדם טועה כלל, או למ"ד שאדם טועה במשהו, אבל אם אדם טועה חצי שעה או יותר אין תועלת בחקירה זו. או שכוונת רבי אבהו שישאלו באיזה יובל (ולרב יהודה אחרי שאמר באיזה שבוע א"צ לשאל באיז יובל), וא"צ לשאל בכמה יובל, כיון שזה כלול בשאלת איזה שבוע.

לרבי יוסי שואלים רק באיזה יום באיזה שעה ובאיזה מקום. וטען רבי יוסי שמי שבא ואמר אמש הרגו וכי שואלים אותו באיזה שבוע שנה חודש ובכמה בחודש, ולרבנן אף שיודעים שואלין כרשב"א דס"ל שיש להטריח את העדים, שהרי מי שבא ואמר עכשיו הרגו יודעים גם באיזה יום באיזה שעה באיזה מקום, ולרבי יוסי מקרה זה אינו מצוי ברוב העדויות.

שואלים את העדים אם הם מכירים אותו, ואם התרו בו. ובעובד ע"ז את מי עבד ובאיזה צורה. ובברייתא איתא שהיו שואלים גם אם הרג נכרי או ישראל, ואם קיבל עליו התראה, ואם התיר עצמו למיתה (דכתיב **"יומת המת"** עד שיתיר עצמו למיתה), ואם הרג תוך כדי דיבור.

מ"א. מנין להתראה מן התורה- דכתיב **"וראה את ערותה"** עד שיראוהו טעמו של דבר, ואם אינו ענין לכרת תנהו ענין למלקות. וחייבי סייף לומדים מ"וכי יזיד", וחייבי סקילה לומדים מ"המוצאים אותו מקושש", ונשרפים לומדים מ"על דבר אשר עינה" על עסקי דיבור, ולרבנן שסקילה חמורה, מילתא דאתיא בק"ו טרח וכתב לה קרא.

עידי נערה מאורסה שזינתה אינם נהרגים, שיכולים לומר **לאוסרה על בעלה באנו**, וממילא גם היא אינה נהרגת דהוי עדות שא"א להזימה, ואיירי באשה חבירה ואליבא דרבי יוסי בר"י דס"ל שחבר א"צ התראה (שאם התרו אין יכולים לומר שבאו לאוסרה על בעלה), וה"ה בנושואה, וקמ"ל שאף בארוסה יכולים לומר שבאו לאוסרה על בעלה. ואם חזרה וזינתה עם אותו בועל, או שזינתה מקרוביה, נהרגים, דבזה אין יכולים לומר לאוסרה על בעלה באנו.

כל המרבה בבדיקות הרי זה משובת.

לימוד הזכות והחובה, ופסק הדין ע"פ הרוב-

אחרי בדיקת העד הראשון היו מכניסים את העד השני, אם נמצאו דבריהם מכוונים פותחים בזכות, העדים אינם יכולים ללמד זכות, והתלמידים אינם יכולים ללמד חובה, אבל תלמיד שבא ללמד זכות מעלים אותו ומושיבים אותו ביניהם, ולא היו מורידים אותו משם כל היום, ואם נמצא שיש ממש בדבריו שומעים לו, ומשאירים אותו שם לעולם, ואפי' הנדון עצמו יכול ללמד על עצמו זכות, ובלבד שיש בדבריו ממש.

אם מצאו לו זכות פטרוהו, ואם לאו ממתנינים למחר, והדיינים מזדווגים זוגות זוגות, וממעטים ממאכל, ולא שותים יין כל היום, ונושאים ונותנים כל הלילה, ולמחרת משכימים ובאים לבי"ד, וכל אחד אומר אם הוא עומד בדעתו, והמלמד חובה יכול לחזור וללמד זכות, אבל המלמד זכות אינו יכול לחזור וללמד חובה, ושני סופרי הדיינים מזכירים למי שטעה מה הוא אמר אתמול, אם מצאו זכות פטרוהו, ואם לאו עומדים למנין, אם י"ב מזכים וי"א מחייבים זכאי, אבל אם י"א מזכים וי"ב מחייבים, או שאחד אומר איני יודע ואפי' כ"ב מחייבים, מוסיפים עד ע"א דיינים, ואז אם ל"ו מזכים ול"ה מחייבים זכאי, ואם ל"ו מחייבים ול"ה מזכים, דנים אלו כנגד אלו עד שיראה אחד מהמחייבים דברי המזכים. ואם לא ראו פטרין אותו, ואין פטרין אותו מיד כדי שלא יצאו מבי"ד מעורבבים במחלוקת ואין יכולים לגמור את הדין, ולרבי יוסי אין מוסיפין על בי"ד של כ"ג כמו על בי"ד של ע"א, אלא פוטרים אותו.

נזדקן הדין - גדול שבדיינים אומר נזדקן הדין, י"מ דהיינו קש דינא שדין זה עמוק וקשה וצריך להמתין בו, ואומרים כך בדיני נפשות ולא בדיני ממונות, והגדול אומר משום שאינו דומה מתבייש מעצמו ממתבייש מאחרים, וי"מ דהיינו חכם דינא שהעמידוהו על בוריו וא"צ להפך ולדקדק בו, ואומרים כך בדיני ממונות, אבל לא בדיני נפשות שהרי אף אחר גמר דין אם ימצאו לו זכות מחזירים, והגדול אומר זאת אע"ג דכתביב "יהלך זר ולא פיק", דשאני מילתא דבי"ד דרמיא אגדול.

נגמר הדין:

יציאה לסקילה

מ"ב: אחרי גמר הדין לחובה היו מוציאים אותו לסוקלו.

חוץ לג' מחנות וחוץ לבי"ד-

אם בי"ד היה ג"כ חוץ לג' מחנות, (בירושלים היינו חוץ לעזרה שהוא מחנה שכניה, וחוץ להר הבית שהוא מחנה לוי, וחוץ לעיר שהיא מחנה ישראל, ובכל עיר צריך שיהיה מחוץ לעיר כמו בירושלים). צריך שבית הסקילה יהיה גם חוץ לבי"ד רחוק מבי"ד קצת, דכתיב "הוצא את המקלל", כדי שלא יראה שבי"ד הם רוצחים, וכמו שמצינו שבי"ד שהורגת פעם ב' שנים נקראת קטלנית, וכן כדי שיהיה זמן שיוכלו להצילו וללמד עליו זכות.

והא דבעינן חוץ לג' מחנות, בברייתא יליף מדכתיב "הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה", וילפינן מפריש הנשרפים דהיינו חוץ לג' מחנות, דכתיב בפר העדה "ושרף אותו כאשר שרף את הפר הראשון", הרי חוץ למחנה אחד, וכתיב "והוציא את כל הפר אל מחוץ למחנה" ליתן לו מחנה שניה, וכתיב "אל מחוץ למחנה" בדשן, ליתן לו מחנה שלישית. ומקלל דומה לפריש הנשרפים שכן הוצא אל מחוץ למחנה ומכשיר ומכפר, ועדיף ללמוד מכשיר ומכשיר, ולא ללמוד משוחטי חוץ אף שהם דומים שכן אדם חוטא בנשמה פיגול.

לרב פפא כוונת הברייתא שהיה אפשר ללמוד דין זה גז"ש, ואמנם באמת הדבר מפורש בתורה, שהרי משה שהיה במחנה לוויא אמר "הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה", וכתיב עוד "ויוציאו את המקלל אל מחוץ למחנה", נמצא חוץ לג' מחנות, ולא איצטרין לומר שכך עשו, דכתיב "ובני ישראל עשו", (ומ"ירגמו אותו אבן) לומדים שאין רוגמים אותו בכסותו, ושם מת באבן אחת יצא, וא"צ מעיקרא להשליך ב' אבנים, וכתיב נמי "אבנים" לומר שאם לא מת בראשונה מביאים אחרת).

מ"ג: לרב אשי לומדים ממה שמשה שהיה במחנה לויה אמר "הוצא את המקלל" חוץ למחנה לויה, "אל מחוץ למחנה" חוץ למחנה ישראל, (והגמ' שואלת לדבריו כל הני הוציא מאי דרשי ביה), והא דכתיב "ויוציאו את המקלל" היינו עשיה, ו"ובני ישראל עשו" איצטרין שעשו סמיכה ודחיה.

אחד היה עומד בפתח בית הדין ובידו סודרים, וסוס רחוק ממנו באופן שיכולים לראות אותו, ואם אחד אומר שיש לו ללמד זכות מניף בסודרים והסוס רץ ומעמידם.

משל מי היו הדברים שהוצרכו למיתה ולהצלה - אבן שנסקל בה ועץ שנתלה עליו וסייף שנהרג בו וסודר שנתחב בו, כולם משל ציבור, דלא אמרינן ליה שיתן משלו עבור הריגתו. וקורט של לבונה בכוס של יין שנותנים לו כדי שתיטרף דעתו היו נשים יקרות שבירושלים מתנדבות ומביאות אותם, ואם לא התנדבו היו באים משל ציבור דכתיב "תנו שיכר לאובד". והגמ' מסתפקת על הסודר שמניפים בו והסוס שרץ ומעמידם, אם הוא משלו כיון שזה להצלתו, או משל ציבור כיון שחובת הבי"ד לעשות לו הצלה.

לימוד זכות-

אם אחד התלמידים זיכה ומת, מחשבים אותו במנין המזכים. ואם אמר שיש לו ללמד זכות ונשתתק יש להסתפק אם חוששים לדבריו או לא.

אם הנדון בעצמו אומר **יש לי ללמד על עצמי זכות** מחזירים אותו לבי"ד אפי' ארבע וחמש פעמים, בפעם הראשונה והשניה מחזירים אפי' אין ממש בדבריו, ואח"כ היו שולחים אותו ב' תלמידי חכמים ולא היו מחזירים אא"כ יש ממש בדבריו, ומעיקרא לא היו שולחים ת"ח, דאגב דבעית לא יכול לומר כל מה שיש לו לומר.

מצאו לו זכות פטרוהו, ואם לאו היה יוצא להסקל, והיה כרוז יוצא לפניו, אבל לא לפני כן.

מ"ג: כל הזובח את יצרו ומתוודה עליו, כאילו כבדו לקב"ה בעוה"ז ובעוה"ב.

מי שדעתו שפלה מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב את כל הקרבנות, ואין תפילתו נמאסת.

יודוי - כשהיה רחוק י' אמות מבית הסקילה היו אומרים לו להתוודות, כדרך כל המומתים, שכל המתוודה יש לו חלק לעוה"ב, כדמצינו בעכ"פ שנתוודה וכיפר לו ויודוי, ואם אינו יודע להתוודות אומרים לו שיאמר תהא מיתתי כפרה על כל עוונותי. ולר"י אם יודע שאינו אמת יאמר תהא מיתתי כפרה על כל עוונותי חוץ מעוון זה, אמרו לו א"כ יהו כולם אומרים כך כדי לנקות את עצמם, יוצא לעז על בתי דינים.

עכ"פ

הקב"ה אמר ליהושע "חטא ישראל", שאל אותו יהושע מי חטא, אמר לו הקב"ה וכי דילטור אני לך והטל גורלות, והטיל גורלות ונפל הגורל על עכ"פ, וטען עכ"פ שאין להוכיח מהגורל, אמר לו יהושע שלא יטען על הגורלות שהרי הארץ עתידה להתחלק בגורל, ואין עליו אלא להודות ויפטר, ואמר עכ"פ חטאתי וכזאת וכזאת עשיתי, והיינו שמעל בב' חרמים בימי משה ואחד בימי יהושע, ולריו"ח מעל בד' חרמים בימי משה וא' בימי יהושע, ולא נענש עד עתה לפי **שלא ענש הקב"ה על הנסתרות** עד שעברו את הירדן, ולרבי נחמיה אף על הנגלות לא ענש עד שעברו את הירדן ועל הנסתרות לא ענש אף משעברו את הירדן, ומה שנענשו ישראל על חטא עכ"פ, משום שידעו בזה אשתו ובניו.

מ"ד. חטא ישראל - ישראל אע"פ שחטא ישראל הוא.

עכ"פ עבר על חמשה חומשי תורה, ואפי' על מצות מילה שהיא בגופו עבר, שהיה מושך בערלתו כדי שלא יראה מהול, וי"א שפקר עד כדי שבעל נערה המאורסה שהוא רע לשמים ולבריות שמבייש את משפחתה ואוסרה על בעלה, וי"א שדינו סקילה כדין נערה המאורסה.

בניו ובנותיו וכל ישראל היו בסקילת עכ"פ, כדי לרדותם שיראו את קלקולו ויזהרו בעצמם.

רכושו שהיה ראוי לשריפה נשרף, והראוי לבסקילה נסקל.

מה לקח מהחרם - י"א איצטלא דמילתא, וי"א סרבלא דצריפא.

יהושע הטיח את מה שעכן לקח לפני המקום, ואמר העל אלו תיהרג רובה של סנהדרין, (וכן עשה פנחס שהטיח את זמרי וכזבי לפניו עשה פנחס שהטיח את זמרי וכזבי לפני המקום, ואמר על רבש"ע העל אלו יפלו כ"ד אלף מישראל), ולרבי נחמיה לא נהרגו ל"ו איש, אלא נהרג יאיר בן מנשה, שהוא שקול כרוב הסנהדרין.

נחלקו רב ושמואל אם שמו עכן, ונקרא זמרי על שם שעשה מעשה זמרי, או שזמרי שמו, ונקרא עכן מפני שעיקרו גלגל שיזכרו עוונותיהם של ישראל. (מ"ד:).

יהושע

תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות – היינו יהושע שאמר "ולו הואלנו ונשב בעבר הירדן." ו"א שחטא שהקב"ה אמר לו "והיה בעברכם את הירדן תקימו", והוא ריחק ס' מיל, וזה הכוונה "קום לך", ורב סובר שיהושע לא חטא, דכתיב "לא הסיר דבר מכל אשר ציווה ד' ", ו"קום לך" היינו שהוא גרם במה שעשה חרם, שהקב"ה לא ציווהו לעשות כך.

אע"פ שאסור לאדם **לתת שלום בלילה** שמוא שד הוא, כיון שהמלאך אמר "אני שר צבא ד' עתה באתי", ידע יהושע שהוא לא שד, דאין השדים מזכירים שם שמים לבטלה.

מ"ד: ואמר לו המלאך אמש ביטלתם תמיד של בין הערבים ועכשיו ביטלתם תורה, ועל ביטול תורה הוא בא, מיד לך יהושע בעומקה של הלכה, דגדול תלמוד תורה יותר מהקרבנות תמיד.

הקב"ה אמר ליחזקאל שיאמר לישראל "אביך האמורי ואמך חיתית", וטענה רוח פסקונית גבריאל שאין לומר לישראל גנאי על אחרים, ויש לו רשות לפסוק דברים כלפי מעלה ולכן נקרא פיסקון, ונקרא גם אטמון שאוטם עוונותיהם של ישראל, וסיגרון, שאם סוגר שוב אינו פותח שאם אין לו רשות לבקש רחמים, אין רשות למלאך אחר לבקש.

היערוך שועך לא בצר – י"מ שלעולם יקדים אדם תפילה לצרה. וי"מ שכל המאמץ עצמו בתפילה מלמטה אין לו צרים מלמעלה. וי"מ שיבקש אדם רחמים שיהו הכל מאמצים את כוחו, ולא יהיו צרים לו.

חזרה מהעדות – עדים אינם יכולים לחזור בהם מהעדות, אפי' אם נותנים טעם לדבריהם שהעידו מפני שהיו שונאים אותו, ומעשה באדם אחד שיצא ליהרג ובשעת מיתתו אמר וכו', ואמרו חכמים להחזירו א"א שכבר נגזרה גזירה, אלא יהרג ויהא קולר תלוי בצואר עדים.

הסקילה

מ"ה. הפשט הבגדים – כשהיה רחוק ד' אמות מבית הסקילה היו מפשיטים אותו את ערותו בחתיכת בגד, ולאשה גם מאחריה לפי שכולה ערוה, אבל שאר ומכסים את ערותו בחתיכת בגד, ולאשה גם מאחריה לפי שכולה ערוה, אבל שאר בגדים לא דכתיב "אותו" בלא כסותו, ולא חיישינן להרהורא כיון שהיא נהרגת, ואין חוששים שיהאט בנשים אחרות, דאין יצר הרע שולט אלא במי שעניו רואות. (משא"כ בסוטה סובר ר"י שאם ליבה היה נאה לא היה מגלהו, ואם שערה היה נאה לא היה סותרו, שמוא תצא מבי"ד זכאה, ויתגרו בה פרחי כהונה). ולחכמים האיש נסקל ערום, ואין האשה נסקלת ערומה, דכתיב "אותו" ולא אותה, וא"צ להפשיטה כדי שיקחו מוסר, כיון שיקחו מוסר ממה שהיא נהרגת, ולא מוספים גם לביישה דאמר קרא "ואהבת לרעך כמוך" ברור לו מיתה יפה. (אבל גבי סוטה אווח בבגדיה עד שמגלה את ליבה, וסותר את שערה, כדי שהנשים יקחו מוסר ולא יעשו כמעשיה). ור"י מודה שצריך לברור מיתה יפה, אלא דס"ל שאדם מעדיף למרה למות מאשר לא להתבנות.

גובה בית הסקילה – בית הסקילה היה גבוה ב' קומות ומשם מפילו לארץ, וקומה שלו הרי כאן שלש שהיה מפילו מעומד ולא מיושב, ואע"פ שכבר ב' טפחים יש בו כדי להמית, כדמצינו שזהו שיעור בוד ושיה ומערה וכו', מ"מ אמר קרא "ואהבת לרעך כמוך" ברור לו מיתה יפה שימות מהר, ולא עושים גבוה יותר, משום דמינוול שמתפור גופו ואבריו מתפרקים וכריסו נבקעת.

דחיפת הנסקל – אחד מהעדים דוחפו על מתניו, ואם כשנפל נהפך על ליבו הופכו על מתניו. והמקור שדוחים את הנסקל הוא, דכתיב על הנוגעים בהר סיני "כי סקול יסקל או ירה יירה" ירה הוא לשון השלכה, וסקול הוא לשון סקילת אבנים, ללמד שדינו בדחיה, ודינו בסקילה, ודינו בשניהם אם דחפוהו ולא מת, ואם מת בדחיה יצא. ואף לדורות כן דוחפים חייבי סקילה, דכתיב "סקול יסקל" לשון עתיד.

מ"ה: אם הנסקל לא מת בדחיה, נוטלים ב' העדים אבן שהיתה בבית הסקילה, שהיא משוי ב' בני אדם, והעד השני משליך אותה לבדו על הנסקל, כיון שהשלכה ביחיד היא חזקה יותר, כיון ששניים אינם יכולים לכונן להשליך יחד.

אם הנסקל לא מת באבן זו רגמתו בכל ישראל, ואמנם מעולם לא היו צריכים לזה.

והיו קוברים את האבן (וכן את עץ הנתלה, ואת סייף הנהרג, ואת סודר הנחנק, דכתיב "קבור תקברנו" יתירא) בתפיסתו בתוך ד' אמות של הנסקל ולא עימו ממש, והיו מתקנים אבן אחרת לנסקל אחר.

נקטעה יד העדים – לשמואל פטור מסקילה, דבעינן יד העדים תהיה בו בראשונה" ולכא, ואמנם אם מעיקרא היו גדמים נסקל, דאמר קרא "יד העדים" יד שהיתה כבר. ולפי דבריו אם מעידים שניים אחרים בבי"ד אחר שנגמר דינו לסקילה, א"א לסוקלו.

אי בעינן קרא כדכתיב

הגמ' מדייקת מדברי שמואל דבעינן קרא כדכתיב, ואף שלגבי **רוצח** איתא שאם א"א להמיתו בסייף, יש להמיתו בכל מיתה שאפשר, שאני התם דכתיב "מות יומת" מכל מקום. ואין ללמוד ממש, דרוצח וגואל הדם הם ב' כתובים הבאים כאחד, שאינם מלמדים, ד**גואל הדם** מצינו ג"כ דאע"ג דכתיב "גואל הדם ימית את הרוצח" מ"מ אם אין לו גואל ב"ד מעמידים לו גואל שימית את הרוצח בשוגג שיצא מחוץ לעיר מקלט, דכתיב "בפגעו בו".

ומהא דמצינו שאינו נעשה **בן סורר ומורה**, אם אביו או אמו גידמים דכתיב "ותפש בו", או אילמים דכתיב "ואמרו", או חיגרים דכתיב "והוציאו אותו", או סומין דכתיב "בנו זה", או חרשים דכתיב "איננו שומע בקולנו" וחרשים אינם יודעים מה משיב להם, ואם שמע את תוכחתם. אין מזה ראייה דבעינן קרא כדכתיב, דשאני התם דכוליה קרא יתירא הוא.

אך יש להוכיח ממה שנחלקו רבי ישמעאל ור"ע לגבי **עיר הנדחת**, שרבי ישמעאל אם אין לה רחוב אינה נעשית עיר הנדחת, ולר"ע עושים לה רחוב ונעשית עיר הנדחת, ונחלקו אי בעינן "רחובה" דמעיקרא או לא, ומבואר שלכו"ע בעינן רחוב.

וצ"ל שנחלקו בזה תנאים לגבי **מצורע** שאין לו בוהן יד או בוהן רגל או אוזן ימנית, שלת"ק אין לו טהרה עולמית, ולר"א נותן על מקומו ויוצא, ולר"ש נותן על שמאלו ויוצא, ומבואר מדברי ר"א ור"ש דלא בעינן קרא כדכתיב, ולא נכתב אלא למצוה בעלמא.

תלית הנסקלים

לר"א כל הנסקלים נתלים, אבל לא שאר מיתות ב"ד, ולחכמים אינו נתלה אלא מגדף – מברך את השם, ועובד ע"ז. דכתיב "והומת ותלית" וכתוב "כי קלת אלוקים תלוי", רבנן דרשי כללי ופרטי ואין בכלל אלא מה שבפרט שהפרט הוא פירוש של הכלל (ואם יש עוד כלל אחריו מרבים כעין הפרט), אך כיון שהפרט רחוק מהכלל מרבים עבודת כוכבים הדומה למקלל לכל מילי שכופר בעיקר כמותו. ור"א דורש רבוי ומיעוט, שהמיעוט אינו עוקר את הרבוי לגמרי, אלא לומר אל תרבה הכל אלא את הדומה לרבו, (ואם חזר וריבה מרבים הכל, חוץ מדבר אחד שאינו דומה כלל לפרט). ואם היו קרובים היה מרבה דדמי ליה, וכיון שהם רחוקים מרבה גם את שאר הנסקלים.

מ"ו. תלית איש ואשה – לר"א איש תולים אותו פניו כלפי העם, ואשה פניה כלפי העץ, ולחכמים אין תולים אלא איש ולא אשה, ואין לומדים דין זה מ"ותלית אותו" ולא אותה, שהרי משם לומדים שתולים אותו בלא כסותו, אלא רבנן דורשים מ"וכי יהיה באיש" ולא באשה, ור"א לומד לרבות בן סורר ומורה שנתלה, דכתיב ב"בן", וכתוב "חטא" שרק מי שנהרג על חטאו נתלה ובן סורר ומורה ומורה דכתיב בו "בן"), וכתוב "חטא" שרק מי שנהרג על חטאו נתלה ובן סורר ומורה לא חטא, ואינו נדון אלא על שם סופו, ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות.

ר"א הביא ראייה ממה ששמעון בן שטח תלה נשים באשקלון אין ראייה, שהרי תלה פ' נשים, ואין דנים שניים ביום אחד ושמעון בן שטח לצורך שעה עשה, והיינו שאין דנים שניים הנדונים במיתה אחת כעין ב' מיתות ב' עביות שאינם דומות כגון שבת וע"ז, וכ"ש שתי מיתות ממש, והנשים היה בהם אוב והיה בהם ידעונו, אבל במיתה אחת ועבירה אחת דנים, דסדעמא משום שא"א לעיין בשניהם. והא דמצינו שאין דנים נואף ונואפת ביום אחד, היינו בת כהן ובעולה שהיא בשריפה ובעולה בחנק, או בת

כהן זוזומי זוממיה, שהיא בשריפה, והזוממים נדונים בחנק כמיתת הבעול, דכתיב "כאשר זמם לעשות לאחיו" ולא לאחותו.

בי"ד מכים ועונשים שלא מן התורה, ולא לעבור על דברי תורה לבד מיתה מליבם למי שאינו חייב, אלא מתי שהשעה צריכה לכך, כדמצינו שסקלו אחד שרכב על סוס בשבת דאינו אלא שבות, ועשו כן מחמת שהיו פרוצים בעבירות כיון שהיו המצוות בזויות בעיניהם מחמת גזירות היוונים, וכן מצינו שבי"ד הלקו אדם שהטיח את אשתו תחת התאנה מקום גלוי.

(חלק מהדברים דלהלן מובאים כך בתוספת דברי הגמ' בעמודים הבאים).

קורת התליה - לא היו תולים על עץ מחובר, דכתיב "כי קבור" שאינו מחוסר אלא קבורה ולא קציצה וקבורה, לת"ק נועצים קורה בארץ, ועץ יוצא מראש הקורה, ולרבי יוסי הקורה היתה מוטה כדרך הטבחים, ולא היתה נעוצה, דס"ל דבעינן שלא יהיה מחוסר גם תלישה, ולרבנן תלישה אינה כלום.

היו מקרבים את שתי ידיו של הנתלה זו לזו.

קבורת הנסקלים

זמן התליה והקבורה - משהים מלגמור את הדין עד סמוך לשקיעה, שאם יתלוהו בבוקר שמו יתרשלו בקבורתו, ואחר גמר הדין היו מכייתים אותו, ואח"כ היו תולים, שנא' "והומת ותלית", והיה אחד קושר והשני מתיר מיד בלא שהות בינתיים.

איסור הלנת המת - אם התלוי לן עובר בלא תעשה שנא' "לא תלין וכו' ", ואיסור זה הוא בכל מת, דכתיב "כי קבור תקברנו", ואם מלינו כדי להביא לו ארון ותכריכים או מלווים או מקוננות אינו עובר.

הא דכתיב **כי קללת אלוקים תלוי** היינו ששואלים למה הוא תלוי, ואומרים מפני שבירך את ד', ונמצא שם שמים מתחלל. ולר"מ היינו שהשכינה מצטערת אפי' כשדמם של רשעים נשפך, ואומרת "קלני מראשי קלני מזרועי", וכ"ש כשדמם של צדיקים נשפך, ופירוש קלני לאביי הוא קל לית, כאדם שאומר שראשו כבד עליו, ולרבא היינו קיל לי עלמא ואינו רוצה להזכיר כבידות בעצמו. משל לשני אחים תאומים ואחד מהם מלך, ותלו את השני, ואף האדם עשוי בדיקנו של מקום.

מקום קבורתו - לא היו קוברים אותו בקבורת אבותיו אלא בבית קבורת של הנסקלים והנשרפים, (והיה בית קבורת נוסף לנהרגים ולנחנקים), לפי שאין קוברין רשע אצל צדיק, (ולכן כשקברו נביא שקר אצל אלישע הוא קם לתחיה, וכשהלך מאצל אלישע מיד הוא מת, ומה שנתברך "ויהיה נא פי שניים ברוחך" ואליהו החיה את המת, נתקיים באלישע במה שהחיה את בן השונמית ובמה שריפא את צרעת נעמן, שהיא שקולה כמת), וכן אין קוברים רשע חמור אצל רשע קל, אך לא מתקנים ד' קבורות, דהלכה למשה מסיני שיש ב' קבורות.

ואחר שנתעכל הבשר מלקטים את העצמות וקוברים בקבורת אבותיו. שכבר נתכפר במיתתו ובבזיונו.

הקרובים שואלים בשלום הדיינים והעדים, כדי לומר שאין בליבם עליהם, לפי שדנו דין אמת.

מ"ו: לא היו מתאבלים עליו כדי שהבזיון יהיה כפרה, אבל היו אוננים דאנינות הוא בלב ואינו כבוד להם.

ענייני קבורה והספד

קבורת המת - לרשב"י יש רמז בתורה לקבורת המת דכתיב "כי קבור תקברנו", וממה שקברו את הצדיקים אין ראייה, דדילמא מנהגא בעלמא הוא, וכן משה נקבר כדי שלא ישתנה המנהג, וכן הא דכתיב "וקברו אותו" והא דכתיב "ולא יקברו".

למה קוברים - הגמ' מסתפקת אם סיבת הקבורה היא משום שלא יתבזה המת שיארוהו מת ונרקב ונבקע, או משום כפרה שמורידים ומשפילים אותו בתחתיות, ונ"מ אם אדם יכול לומר שלא יקברוהו (דיכול לומר שאינו רוצה כפרה, אבל שיתבזה לא), אבל גם לטעמא דכפרה צדיקים נקברים, לפי ש"אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחסא", ובאמת מצינו רשעים שלא נקברו כדי שלא תהיה להם כפרה לפי שאף על פתח קברם לא היו חודרים.

למה מספידים - הגמ' מסתפקת אם מספידים משום יקרא דחיי, משום יקרא דשכבי, ונ"מ באופן שהמת אמר שלא יספידוהו, דאינו יכול למחול אלא אם זה לכבודו,

וכן נ"מ אם מוציאים ממוון מהיורשים עבור כך, דאם זה לכבוד המת כופים אותם. ומסקנת הגמ' שההספד הוא יקרא דשכבי, ממה שאמרו שמת שלא נספד (או שלא נקבר או שחיה גורתו או שגשמים זילפו על מיטתו), הרי זה סימן יפה לו דיש לו כפרה בכך.

מ"ז. ואמנם גם אי נימא שההספד הוא יקרא דחיי, ניחא למה עיכבו את קבורתה של שרה כדי שאברהם יספוד לה, משום שניחא לה שאברהם מתכבד בה. וכן נח לצדיקים שמתכבדים בהם אפי' רשעים, (ולכן הספידו את אביה), אך הצדיקים החיים לא רוצים להתכבד במתים הרשעים. וחזקיהו גרר עצמות אביו על מיטה של חבלים דרך בזיון, ולא חש לכבודו, ולא לכבוד אב כיון שאינו עושה מעשה עמך כדי שתהיה לאביו כפרה, והיה נח לישראל לוותר על כבודם לשם כך. ורבי אמר אל תספדוני בעיירות קטנות אלא בכרכים גדולים שיש שם הרבה אנשים ויבואו לשם גם מהעיירות. כי סבר שע"ז יתכבדו בו יותר. ומותר להלין את המת להביא לו ארון ותכריכים, או כדי להביא עוד מלווים או מקוננות, דכל דבר שעושים לכבוד החי אין בו בזיון למת.

דיחוי בקרננות, ואם יש כפרה למתים

אכל חלב והפריש קרבן, והמיר דתו, וחזר בו, הואיל ונדחה ידחה, ואין מקבלים קרבן מן המומרים, דכתיב "מעם הארץ", ואע"פ שהיה בידו לחזור, וכן בהפריש קרבן ונשתטה וחזר ונשתפה הואיל ונדחה ידחה, ושוטה אינו בר כפרה ד"קריב אותו לרצונו" כתיב, אע"פ שנדחה ממילא ולא בידיים.

קדשים של עיר הנדחת אינם נשרפים, דכתיב "שללה" ולא שלל שמים, אבל אינם קרבים ד"זבח רשעים תועבה", קדשי מזבח ימותו ואפי' עולות ושלמים נדבה, קדשי בדק הבית יפדו והפודה יאכלם.

לרב יוסף אע"פ שיש להם כפרה במיתתם, מ"מ כיון שנדחו ידחו.

ואמור רבא שמי שמת מתוך רשעו כי אורחיה אין לו כפרה, אך מי שנהרג יש לו כפרה, ואף הרוגי בי"ד עיר הנדחת יש להם כפרה, ואמנם צריכים מיתה וקבורה כדי להתכפר שהמיתה מכפרת אם נקברו, ולכן אין מתאבלים עליהם, אבל אחרי שנתעכל הבשר קוברים אותם במקומם.

ולרב אשי א"צ עיכול בשר, אלא מספיק חיבוט הקבר פורתא, והטעם הוא משום שהאבילות מתחלת מסתימת הגולל, והכפרה היא כשרואים מעט מצער הקבר, ומה שמעבירים אותם רק אחרי עיכול הבשר, היינו משום דלא אפשר ליטלו כיון שנבקע כריסו ומסריח.

לאביי מי שמת מתוך רשעו ולא חזר בו, אין לו כפרה, דמטעם זה מי שפירשו אבותיו מדרכי ציבור כגון מומר, אין לו להטמא להם, דכתיב "בעמיו" בעושה מעשי עמיו. אבל נהרג מתוך רשעו יש לו כפרה, וכדכתיב "נתנו את נבלת עבדך מאכל לעוף השמים", ולאביי דווקא בהרוגי מלכות עכו"ם. יש להם כפרה.

איסור הנאה מדברים של מת

מ"ז: **קרקע של קבר** - מותר לקחת עפר מקרקע המת, (כפי שהיו לוקחים מקברו של רב לרפא אישתא בת יומא), דקרקע עולם אינה נאסרת, דכתיב על ע"ז "וישלך את עפרה על קבר בני העם", שכמו שע"ז לא נאסרת במחובר דכתיב "את אלוהיהם על ההרים" שאין ההרים אלוהיהם אלא רק על ההרים, כך גם קבר עצמו אינו נאסר במחובר.

והא דמצינו שקבר שיועד לאביו אסור לקבור בו אחר וקס"ד דאביו לאו דווקא, וכן מצינו שקבר שהטיל בו נפל אסור בהנאה (אבל קבר חדש שתצבו סתם שאם ימות מת יקברו בו, מותר, ולרשב"ג אין לנפלים תפיסת הקבר. מ"ח.), וכן מצינו שקבר ידוע שנקבר שם מדעת בעל השדה, (אסור לפנותו, ואם פינהו) מקומו טמא מדרבנו, כדי שלא יפנהו, ואסור בהנאה, וכן קבר המזיק את הרבים שמתמא במקום הילוך הרבים, (מותר לפנותו מפני שמזיק את הרבים, ואם פינהו מקומו טהור, ו)אסור בהנאה דאיסורא דאורייתא לא פקע. איירי בקבר בנין מעל הקרקע, וכן לגבי ע"ז תלוש ולבסוף חיבורו הוי תלוש. (קבר הנמצא והבעלים יודע שנקבר שם בגזילה, מותר אף לפנותו, שלא קנה את מקומו, ואע"פ שגזרו טמאה על הקבורת אע"פ שהמת נתפנה משם, בזה לא גזרו שיטמא, ומותר אף בהנאה דאין תורת קבר עליו, ואין לחוש למת מצוה שקנה מקומו, דקלא אית ליה).

בגד שנארג לצורך מת - לאביי הבגד אסור בהנאה ע"י ההזמנה, שהזמינו לכך ונקרא שם המת עליו, דגמור גז"ש שם שם מעגלה ערופה, שכבר בהזמנה היא נאסרת, דירידתה לנחל איתן אסרתה. ולרבא הבגד מותר בהנאה, (ואם ארגו מחיים

המשך מעשה הריגת יואב-

יואב אמר שיגידו לשלמה שאם ימיתוהו, לפחות יקבל עליו את מה שקללו דוד, ואם לא מקבל עליו את הקללות שיניחו, והסכים שלמה לקבל על עצמו את הקללות, ובאמת נתקיימו כל הקללות בזרעו של דוד, וב ברחבעם, מצורע בעוזיהו, מחזיק בפלך – במקל להשען עליו באסא שאחזתו פודגרא, (ואמר מר זוטרא שהיא כמחט בבשר החי, וידע כך מחמת שהוא עצמו חלה בכך, או מרבו, או "סוד ד' ליראיו"). נופל בחרב ביאשיהו, שעשו כל גופו ככברה, וחסר לחם ביכניה, שאכל מהמלך. והיינו דאמרי אינשי שמוטב שיקללו אותו אחרים ולא יקלל הוא את אחרים שסוף קללת חיים לשוב אל המקלל.

מ"ט. יואב טען בבי"ד שהרג את אבנר משום שהוא גואל הדם של עשאל, ועשאל לא היה רודף משום שהיה יכול להצילו באחד מאביריו, שהרי מצינו שכיון לפגוע בו בדופן החמישית, במקום שמרה וכבד תלויים בו. ופטרורו מהריגת אבנר. ועל הריגת עמשא טען שהיה מורד במלכות, שאיחור מלהזעיק את יהודה תוך ג' ימים כפי שאמר לו המלך, ואמר לו הראש בי"ד שעמשא דרש אכין ורקין, וכתוב "כל איש אשר ימרה את פיך וכו' יומת, רק חזק ואמץ", ו"רק" ממועט דברי תורה, ומצאם באמצע מסכת ולא רצה לבטלם, (וכתיב והשיב ד' את דמו על ראשו, אשר פגע בשני אנשים צדיקים טובים ממנו", טובים שדרשו אכין ורקין, וצדיקים שלא עשו כמצות המלך פה, והוא עשה כמצות המלך באיגרת להרוג את אוריה), ויואב עצמו הוא מורד במלכות, שנטה אחרי אדוניהו, ואחרי אבשלום רצה לנטות ולא נטה, מפני שאז עדיין לחלוחית גבורתו של דוד קיימת, וגם פחד מד' מאות ילדי דוד מגדלי בלורית כמשפט הגויים כדי שיפחדו מהם, והיו בני יפות תואר המותרות בשביה, שהלכו בראשי הגייסות, ודוד נסמך עליהם ועשה על פיהם, ורבי אבא בר כהנא סובר שדוד עשה משפט וצדקה, והסתמך במלחמה על יואב, ויואב הסתמך במלחמה על הצדקה ומשפט של דוד.

יואב נקבר בביתו במדבר, והיינו שהיה מופקר לכל העניים להתפרנס ממנו כמדבר, או שמנוקה מגזל ועריית כמדבר, והיה משלח לבני העיר העניים אפי' דגים קטנים שהיה טועם.

בור שלקח דוד צפחת מים ממראשותיו של שאול כשהיה ישן במעגל, וסירה היינו קוץ שחחרך דוד מכנף שאול במערה, גרמו לאבנר ליהרג, שהיה לאבנר למחות בשאול ולומר לו שיראה כמה חס עליו דוד ולא הרגו.

עמשא לא נשמר מחרב יואב לפי שלא חשדו.

ארבע מיתות:

מתי הסדר נכתב בדווקא ומתי לא

מ"ט: ד' מיתות – לת"ק סדר החומרא הוא סקילה שריפה הרג חונק, ולר"ש שריפה סקילה חנק והרג.

ז' סמנים מעבירים על הכתם, רוק תפל, מי גריסים, מי רגלים, נתן, בורית, קמוליא, אשלג, ואם העבירים שלא כסדרם, או בבת אחת, לא עשה ולא כלום. סדר יום הכיפורים – אם עשה עבודות יוה"כ שלא על הסדר לא עשה ולא כלום.

רב הונא אמר שרק בז' סמנים יש קפיידא בסדר, ולא מנה ד' מיתות – דבפלוגתא לא קמיירי, ולא מנה סדר יוה"כ דהוי חומרא בעלמא משום חומר היום ולא משום סדר חשיבות העבודות, ולא מנה סדר תמיד, דההוא למצוה בעלמא.

מצות הליצה – היבם ויבמתו באים לבי"ד, ונותנים לו עצה ההוגנת לו, והיא אומרת מאן יבמי, והוא אומר לא חפצתי לקחתה, והוי אומרים בלשון הקודש, ואח"כ היתה חולצת נעלו ויורקת בפניו רוק הנראה לדיינים, וענתה ואמרה "ככה יעשה לאיש" ויונקרא שמו בישראל. והסדר הנ"ל אינו מעכב.

בגדי כהונה – כהן הדיוט משמש בד' בגדים, כתונת מכנסיים מצנפת ואבנט, וכה"ג משמש בח' בגדים, שהיה מוסיף חושן ואפוד מעיל וציץ. וצריך שלא יהא דבר לפני לבישת המכנסיים, ומ"מ התנא מנה כתונת קודם, כמו הפסוק, משום שהכתונת מכסה את כל גופו.

לכו"ע לא נאסר, ונחלקו דווקא בארגו לאחר מיתה, וכגון בני הרפניא, שאוריגם בגד למת רק אחר מותו. (מ"ח). ורבא גמר גז"ש שם שם מעו"ז שאינה נאסרת לדוד בהזמנה, שאם אמר בית זה לעו"ז או שור זה לעו"ז אינו נאסר, דאין הקדש לעו"ז, ולא למד גז"ש מעגלה ערופה, כיון שהיא עצמה קדושה, אבל בגד למת ועו"ז הוי משמשין. ואב"י לא למד מעו"ז כיון שאינו אורחא של היהודים לעשות כך, שהרי גם לבני נח אסור לעבוד ע"ז, ולכן הזמנה לא אסרת, דשמא יחזור בו, אבל מת ועגלה ערופה הוי אורחא.

אי הזמנה מילתא

מ"ח. כפה – צעוף של אשה הטמאה מדרס כיון שלפעמים יושבת או נשענת עליו, שייחזו אותה לס"ת, לאב"י הזמנה מילתא וטהור מן המדרס בלא טבילה, כיון שבטל ממנו שם מדרס, אבל שם כלי עליו לטמא במוגע, ולרבא רק אם נתנתו וכרכתו הדין כנ"ל.

סודר שזימנוהו לצור בו תפילין, (או כיס שעשאו להניח בו תפילין. מ"ח:), לאב"י נאסר בזימון לבד, ואם לא זימנו, אף אם צר בו תפילין לא נאסר, ולרבא ורב חסדא אינו נאסר אלא אם זימנו וצר בו, אבל באחד מהם אינו נאסר, ושימוש באקראי אינו אסור. והגמ" (מ"ח:) מביאה ברייתא שמבואר בה שאינו נאסר בהזמנה לחוד, והגמ" אומרת שזה מחלוקת תנאים.

נפש שבנאו לשם חי מותר בהנאה, ואם הוסיף בו שורה אחת לשם מת, לאב"י אסור בהנאה מחמת שזימנו, ולרבא אינו נאסר אלא אם השליך שם מת דאיכא הזמנה ומעשה, ואע"פ שפינהו, כיון שהוסיף בו שורה אחת הכל אסור, אך אם מכיר איזה שורה הוסיף יכול לחולצה והשאר מותר.

החוצב קבר לאביו וקברו בקבר אחר, אף לרבא אין להקבר בו עולמית, משום כבוד אביו. וכן החוצב אבנים מן ההר לאביו לא יקבר בהם עולמית, ובה בהכרח הטעם משום כבוד אביו אבל בחצבו לשם מת אחר לא נאסר, שהרי הטוה חוטים לתכריכים לכו"ע אינם נאסרים.

מותר המתים והיינו כשגבו צדקה למתים עניים או מתי מצוה בסתמא והותירו מהם, ינתן למתים אחרים, ואם גבו לצורך מת מסיים, אם גבו מחיים ינתן ליורשיו להנות מהם, ואם גבו לאחר מיתה לת"ק ינתן ליורשיו, ולר"מ לא יגע בהן עד שיבוא אליהו, ולרבי נתן יעשה בהם דימוס על קברו, או זילוף לפני מיטתו. לאב"י לכו"ע הזמנה מילתא, אלא שלת"ק לא נתפס אלא מה שראוי למת, ור"מ מסתפק אם נתפס מה שלא ראוי למת ולכן לא יגע בהם, ולר"נ הכל נתפס. ולרבא לכו"ע הזמנה לאו מילתא, והנדון הוא אם המת מוחל על מה שנתבזה כשגבו אותם בשמו, לת"ק מוחל מחיים, דניחא ליה שיתבזה אחר מותו כדי שיהנו בהם היורשים, ור"מ מסתפק בזה, ולר"נ אינו מוחל.

מ"ח: אם אביו ואמו של המת זרקו הרבה בגדים על מיטתו של המת יותר מהצורך, מפני חיבתו, ומפני צערם מתכוונים לאסור כל ממונם, מצוה על האחרים להצילם דאין השבת אבידה גדול מזה, ואף לאב"י לא נאסרו הבגדים, דלא זרקו אלא משום מררייהו ולא חשיב הזמנה, ומ"מ לרשב"ג אם הבגדים נגעו במיטה הנקברת עימו הם אסורים מדרבנן, משום דמחילפי בתכריכי המת.

מסקנת הגמ" שיש מחלוקת תנאים אם הזמנה מילתא או לא, דאיתא בברייתא שאם ציפה את התפילין בזהב פסולות מהמלמ"מ, וכן בעור בהמה טמאה פסולות דבעינן "בפיך" מן המותר בפיך, אבל בעור בהמה טהורה כשרות, אע"פ שלא עיבדם לשמם, ולרשב"ג אם לא עיבדם לשמם פסולות.

הלכה כרבא.

נכסי הרוגי בי"ד נמסרים ליורשים.

נכסי הרוגי מלכות ישראל, וכגון מורדים במלכות לחכמים נמסרים למלך, ולר"י נמסרים ליורשים, ונחלקו בהא דכתיב **שאחאב ירש את כרם נבות**, לחכמים קיבלו בתורת מלך, ובניו לא נהרגו, והא דכתיב "את בניו ראיתי" היינו בניו שהיו ראויים לצאת ממנו. ולר"י קיבל את הכרם מדין ירושה, לפי שהיה בן אחי אביו, ואת כל בניו הרג, והא דכתיב בירך נבות אלוקים ומלך, טען זאת אחאב כדי לאפוש ריתחא שלא ייננו לומר שהרגו בשביל עצמו ללא סיבה.

והא דכתיב **"וינס יואב אל אוהל ד'** ויחזק בקרנות המזבח וכו', ויאמר לא אצא כי פה אמות", לרבנן ניהא, ולר"י עשה כן כדי לדחות את מיתתו עד שיאמרו את הדברים לשלמה ויחזור.

ג. לרבנן-

סקילה חמורה משריפה ומסייף שכן ניתנה למגדף ולעובד ע"ז, שהם פשוט ידיהם בעיקר. וס"ל שבת כהן שזינתה נשואה יוצאה לשריפה, וארוסה בסקילה, לפי שסקילה חמורה. ואע"פ שסייף ניתן לאנשי עיר הנידחת, דחמורים שהרי ממונם אבד, מ"מ כח המדיח חמור יותר, והוא נדון בסקילה.

סקילה חמורה מחנק אע"פ שחנק ניתן למכה אביו ואמו, שהוקש כבודם לכבוד המקום, לפי שארוסה בת ישראל שזינתה דינה בסקילה, אע"פ שנשואה דינה בחנק.

שריפה חמורה מסייף גז"ש "אביה אביה" מסקילה, ואין ללמוד חומרת שריפה ממה שניתנה לבת כהן שזינתה, שחמורה מפני שהיא מחללת את אביה, דמאיך סייף ניתן לאנשי עיר הנדחת, שחמורים שהרי ממונם אבד.

שריפה חמורה מחנק שהרי נשואה בת ישראל שזינתה בחנק, ובת כהן בשריפה, ואין ללמוד מעצם מה ששריפה ניתנה לבת כהן, שחמורה שהרי היא מחללת את אביה, ד"ל שחנק חמור שהרי ניתן למכה אביו ואמו, שהוקש כבודם לכבוד המקום.

סייף חמור מחנק שכן ניתן לאנשי עיר הנדחת, שחמונם אבד, ואע"פ שחנק ניתן למכה אביו ואמו, שהוקש כבודם לכבוד המקום, מ"מ פושט ידו בעיקר חמור יותר.

לר"ש-

שריפה חמורה מסקילה דס"ל שבת כהן שזינתה בין ארוסה בין נשואה דינה בשריפה, וכיון שארוסה בת כהן בשריפה ובת ישראל בסקילה, מבואר ששריפה חמורה.

שריפה חמורה מחנק שהרי נשואה בת כהן שזינתה בשריפה, ובת ישראל בחנק.

שריפה חמורה מסייף שהרי כח המדיח חמור מכח הנידח, ומדיחי עיר הנדחת בחנק, וחנק חמור מסייף, ושריפה חמורה אפי' מחנק וכנ"ל.

ג: סקילה חמורה מחנק שהרי ארוסה בת ישראל שזינתה דינה בסקילה ונשואה בחנק, וא"א ללמוד ממה שסקילה ניתנה למגדף ועובד ע"ז, שהרי חנק ניתן למכה אביו ואמו.

חנק חמור מסייף שהרי לר"ש מדיחי עיר הנדחת בחנק, והנידחים בסייף, וכח המדיח חמור מכח הנידחים.

סקילה חמורה מסייף שהרי אפי' חנק חמור מסייף והסקילה חמורה מחנק.

זנות ארוסה ונשואה

נערה המאורסה בת כהן שזינתה לרבנן דינה בסקילה, שהרי ארוסה בת ישראל שזינתה דינה בסקילה, ולא יתכן שבת כהן תהא קלה הימנה, ולר"ש דינה בשריפה.

נערה המאורסה בת ישראל שזינתה מאביה בסקילה, ולר"ש בשריפה, שהרי מי שנתחייב ב' מיתות ב"ד נדון בחמורה.

בתורה מבואר שנערה המאורסה שזינתה דינה בסקילה, ונשואה בחנק, לר"ש כיון שהתורה החמירה על בת כהן נשואה שזינתה שדינה בשריפה, יותר מבת ישראל שדינה בחנק, אף בארוסה החמיר הכתוב לדונה בשריפה ולא בסקילה.

עונש עדים זוממים בזנות - זוממי נשואה בת כהן דינם כזוממי בת ישראל בחנק, דכתיב "היא תשרף" ולא זוממיה. וזוממי ארוסה בת כהן דינם כזוממי ארוסה בת ישראל.

ובת איש כהן כי תחל לזנות וכו'-

ג"א. איירי בחילול הבא מחמת זנות, דכתיב "תחל לזנות", ולא איירי בחילול שבת, אף לר"ש ששריפה חמורה, (ולא נימא דהואיל וריבה הכתוב מצוות יתירות ככהנים תידון בשריפה, ואף שכהן עצמו דינו בסקילה, הו"א שהוא קל יותר כיון שהותרה לו שבת לענין עבודה), דלרבנן אם חיללה שבת ודאי דינה בסקילה ולא בשריפה.

אף לרובי אלעזר שפנוי הבא על הפנויה עשאה זונה **לא איירי הכא בפנויה**, דילפינן גז"ש אביה אביה" מארוסה בת ישראל, ואין הכונה שזינתה עם אביה, (וקרא לאפוקי ממה שאמר רבא שבת ישראל שזינתה מאביה דינה בשריפה, דאתיא "הנה הנה" "זימה זימה") דכיון דכתיב "היא מחללת" שמשמע שהיא מחללת אותו ולא הוא אותה, הרי כל אדם אומר.

ובת כהן מרבה נערה **נשואה, בוגרת ארוסה, בוגרת נשואה, ואפי' הזקינה.**

ובת איש כהן מרבה שאפי' **נישאת ללוי או לישראל** שכבר נפסלה מאכילת תרומה, או **שנישאת לעכו"ם או לחלל או לממזר או לנתין**, שכבר נפסלה מן הכהונה, מ"מ דינה בשריפה. ולר"מ בת כהן שנישאת לאחד מן הפסולים דינה בחנק, (ואם אכלה תרומה משלמת קרן וחומש, ולרבנן משלמת קרן ולא חומש, ואם נישאת לישראל אף לר"מ אינה משלמת חומש).

בת כהן שזינתה - לרבנן נשואה בשריפה וארוסה בסקילה, ולר"ש אף ארוסה בשריפה, ולרבי ישמעאל ארוסה בשריפה ונשואה בחנק.

רבי אליעזר אומר "את אביה" בשריפה, "את חמיה" בסקילה-
אין לפרש שזינתה עם אביה או עם חמיה, שהרי אם זינתה עם חמיה אפי' בת ישראל דינה בסקילה.

לרבי יוסי בר חנינא הכונה שאם עונשה למטה ממיתת אביה והיינו נשואה בת ישראל שדינה בחנק, בבת כהן דינה בשריפה, ואם עונשה למעלה ממיתת אביה, והיינו ארוסה בת ישראל שדינה בסקילה, הכא דינה כמיתת חמיה בסקילה, וכרבנן שבת כהן שזינתה נשואה דינה בשריפה, וארוסה בסקילה, וכן הלכה, ואף שד' מיתות בטלו, מ"מ יש לשנות ההלכה משום דרוש וקבל שכר.

ג"א: **לרבי ירמיה** כוונת ר"א שאם זינתה ברשות אביה ארוסה דינה בשריפה, ואם זינתה עם חמיה דינה בסקילה, ואם זינתה עם כל אדם דינה בחנק, ורבי ישמעאל.

לרבא סובר ר"א שלר"ש נשואה דינה בחנק.

לרבינא הופכים את הדברים, שאם זינתה את אביה בסקילה, ואת חמיה בשריפה, וכרבנן.

עדים שהעידו שבת כהן זינתה והוזמו, הם בכלל מיתת בועלה בסקילה, דכתיב "כאשר זמם לעשות לאחיו" ולא לאחותו.

דין נשואה שזינתה-

לרבי ישמעאל דינה בחנק כיון דכתיב "מות יומת הנואף והנואפת" וסתם מיתה חנק, והוציא הכתוב בת ישראל שדינה בסקילה אם היא ארוסה, אף כשהוציא הכתוב בת כהן לשריפה איירי כשהיא ארוסה, ולא כשהיא נשואה, ולכן נשואה דינה בחנק.

ולרבי עקיבא אף נשואה בשריפה, דדרשינן "ובת ובת". אבל פנויה לא, דדרשינן "אביה אביה" דאיירי בזנות עם זיקת הבעל.

ורבי ישמעאל דורש מ"ובת ובת" שאין לחלק בין בת כהן תמים לבת כהן בעל מום, אע"פ שלענין עבודה יש חילוק בין תמים לבעל מום. ולר"ע לומדים דין זה מ"הם מקריבים והיו קודש" לרבות אף בעלי מומין לקדושה, ולרבי ישמעאל צריך רבוי נוסף שגם בנותיהם בכלל.

ג"ב. ומ"א את אביה היא מחללת" דורש רבי ישמעאל כר"מ, שאם היו נוהגים בו קודש נוהגים בו חול, ואם היו נוהגים בו כבוד נוהגים בו בזיון, ואומרים ארור שזו ילד, ארור שזו גידל, ארור שיצא זו מחלציו, דסבר שאף לרשע בן צדיק מותר לקרוא רשע בן רשע.

לפרטים והערות נא להתקשר
ל-052-7692282.
ניתן לקבל את הגלינות במייל-
A0527692282@gmail.com
ניתן לקבל גליון **שבועי** על דף היומי ומ"ב
וקנין חכמה במייל
9518470@gmail.com

ניתן לשמוע שיעורים
קצרים על הדף היומי
ב"קול הלשון"
03-6171111
להקיש 1 (עברית) 2
(גמרא) 3 (עיוני וסיכומי
הדף היומי) ואח"כ 34.